

Obrazovanje u zatvoru - iskustva bivših zatvorenika

Vukalović, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:951023>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ana Vukalović

OBRAZOVANJE U ZATVORU – ISKUSTVA BIVŠIH ZATVORENIKA

- diplomski rad -

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ana Vukalović

OBRAZOVANJE U ZATVORU – ISKUSTVA BIVŠIH ZATVORENIKA

- diplomski rad -

Mentor : izv. prof. dr. sc. Siniša Kušić

Rijeka, 2020.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

ANA VUKALOVIĆ

EDUCATION IN PRISON- EX-PRISONERS EXPERIENCES

- master thesis -

Mentor : Siniša Kušić, PhD, Associate Professor

Rijeka, 2020.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom: *Obrazovanje u zatvoru – iskustva bivših zatvorenika* te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Ana Vukalović

Datum: Prosinac, 2020.

Vlastoručni potpis:

Vukalović, Ana

SAŽETAK

Cilj ovog rada je ispitati bivše zatvorenike o njihovim iskustvima i kvaliteti obrazovanja u zatvoru. Istraživanje je provedeno putem polustrukturiranih intervjuja sa bivšim zatvorenicima koji su sudjelovali u obrazovanju u zatvoru tijekom izdržavanja kazne zatvora. Zadatak je bio odgovoriti na temeljno istraživačko pitanje: Što je motiviralo bivše zatvorenike za uključivanje u programe obrazovanja u zatvoru i kakva je po mišljenju bivših zatvorenika kvaliteta provođenja obrazovanja u zatvoru? Prema rezultatima istraživanja motivi sudionika za uključivanje u obrazovanje tijekom boravka u zatvoru se mogu svrstati u tri područja: vremenski, socijalni i psihološki motivi. Točnije njihovi motivi bili su: višak vremena i njegovo korisno trošenje, društvo, rad na sebi, odmak od negativnosti i radi boljeg dojma drugih o njima. Kroz različita pitanja o provođenju odgojno-obrazovnog procesa sudionici su iznijeli svoje stavove o kvaliteti tog procesa. Rezultati pokazuju da sudionici smatraju da je provođenje odgojno-obrazovnog procesa bilo kvalitetno iz više razloga: imali su sve potrebne materijale koji su im konstantno dostupni, sadržaj predavanja je bio u potpunosti prilagođen populaciji zatvorenika, odnosi između zatvorenika i profesora su bili službeni i korektni, a odnosi među zatvorenicima dobri, uz nekoliko iznimaka. Prostor za poboljšanje se može uočiti u odgojno-obrazovnoj klimi koju treba kreirati tako da bude poticajna i ugodna, a samo je jedan od četiri sudionika imao iskustvo pozitivnih i ugodnih osjećaja tijekom predavanja, dok su ostali ispitanici svoje osjećaje izrazili kao neutralne. Veliki doprinos ovog istraživanja su prijedlozi kreirani na temelju preporuka koje su sudionici iznijeli tijekom intervjuja.

Ključne riječi: obrazovanje; zatvorenici, obrazovanje u zatvoru, andragogija/obrazovanje odraslih, motivacija, korisnost, kvaliteta izvođenja obrazovnog procesa

ABSTRACT

Main goal of this paper is to examine ex-prisoners experiences about prison education and quality of prison education. The research was conducted through semi-structured interviews with former inmates who participated in prison education while serving a prison sentence. The aim was to understand what motivated them to be included in prison education programs and what, in the opinion of former prisoners, was the quality of education in there. Results showed that the motives of the participants for inclusion in education could be classified into three areas: temporal, social and psychological. More precisely, their main motivations were: excess time and its useful spending, friends, self-improvement, moving away from negativity and for a better societal standing. While going through various questions about the implementation of the educational process, they presented their views on the quality of that process which showed that they believed that it was beneficial. The primary reasons for it was that they had all the necessary materials that were constantly available to them, the content of the lecture was fully adapted to the prisoner population, the relationship between prisoners and lecturers was professional and fair, while relations among prisoners were good, with a few exceptions. Space for improvement can be seen through the results which show what the educational climate was like; only one in four participants experienced positive and pleasant feelings during the lecture, while the other respondents expressed their feelings as neutral. A great contribution to this research are the remarks and recommendations made by the participants during the interview.

Keywords: education; prisoners; education in prison, andragogy/adult education, motivation, usefulness, quality of education process

ZAHVALA

Prije svega, želim se zahvaliti ljudima koji su dali veliki doprinos ovom radu.

Veliko hvala kolegici i prijateljici Lauri Kheri i čitavom timu u udruzi Trebam sustav koji su mi pomogli u pronalasku sudionika istraživanja i u osiguravanju mjesta i ugodnog okruženja za provođenje intervjua.

Mojoj dragoj prijateljici Leticiji Hutinski Grančić, hvala od srca na strpljenju, volji i izdvojenom vremenu za čitanje ovog diplomskog rada i praćenje svih izmjena i dopuna. Hvala na motiviranju u svim teškim trenucima tijekom pisanja ovog rada.

Veliko hvala mentoru izv.prof.dr.sc. Siniši Kušiću na konstruktivnim komentarima i smjernicama, dugim telefonskim konzultacijama i nepresušnom strpljenju za sva moja pitanja.

Hvala kolegama koji su ovih pet godina studiranja učinili neizmjerljivo zabavnim, bila mi je iznimna čast surađivati sa tom divnom skupinom ljudi – koji su uvijek spremni pomoći, biti potpora i boriti se jedni za druge.

Za kraj, od srca hvala mojoj majci Mirjani i ocu Ivanu čiju sam bezuvjetnu podršku imala tijekom čitavog studiranja.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. OBRAZOVANJE U ZATVORU	4
2.1. Obrazovanje – pojmovno određenje	4
2.2. Zatvorenici – pojmovno određenje	5
2.3. Obrazovanje u zatvoru	6
3. Motivacija zatvorenika za obrazovanje	9
4. Korisnost obrazovanja u zatvoru	11
5. Kvaliteta izvođenja obrazovnog procesa	13
5.1. Didaktičko – metodičke odrednice nastavnog procesa	15
5.2. Odgojno-obrazovna klima	18
6. Obrazovanje zatvorenika u Hrvatskoj	21
7. Primjer dobre prakse - Švedska	26
8. METODOLOGIJA	29
8.1. Cilj, istraživačka pitanja i svrha istraživanja	29
8.2. Uzorak istraživanja	30
8.3. Opis sudionika	30
8.4. Metoda prikupljanja i obrade podataka	31
9. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	32
9.1. Opće informacije o zatvorskom obrazovanju sudionika	32
9.2. Motivacija zatvorenika za obrazovanje	36
9.3. Korisnost obrazovanja u zatvoru	40
9.4. Didaktičko-metodičke odrednice nastavnog procesa	43
9.5. Odgojno-obrazovna klima	47
9.6. Preporuke i primjedbe o obrazovanju zatvorenika	52
9.7. Dodatne relevantne informacije o obrazovanju u zatvoru	54
10. ZAKLJUČAK	56
11. LITERATURA	58
12. PRILOZI	63
12.1. Protokol intervjua	63
12.2. Kodno stablo	66

1. UVOD

Pretraživanjem i proučavanjem literature može se uočiti kako je broj znanstvenih članaka i stručnih djela na temu obrazovanja zatvorenika od strane hrvatskih autora vrlo mali. Isto tako, neznatan je broj radova napisanih od strane pedagoga i/ili andragoga iako su oni stručnjaci za odgoj i obrazovanje, kako mladih tako i odraslih (andragogija – grana pedagogije); kako odraslih ljudi u svakodnevnom životu i na slobodi, tako i osoba kojima je sloboda uskraćena, a njima se bavi penološka andragogija. Obrazovanjem i odgojem odraslih bavi se andragogija. Definicije različitih autora o andragogiji variraju, također neki pedagoški rječnici koriste termin „obrazovanje odraslih“, a drugi „andragogija“. Samolovčev i Muradbegović (1979) obrazovanje odraslih kratko definiraju kao znanstveno organiziranu, trajnu i vrlo fleksibilnu odgojno-obrazovnu djelatnost koja se usmjerava na zadovoljavanje svih obrazovnih potreba odrasle osobe. Ono je najduža faza cjeloživotnog učenja bez obzira na neke razlike, primjerice radi li se o formalnim, neformalnim ili informalnim oblicima obrazovanja, ima li ono kompenzacijsku ili neku drugu funkciju (Klapan, 2004). Izvan već navedenog, Andrić i sur. (1985) navode da je predmet andragogije istraživanje zakonitosti pripremanja, izvođenje i vrednovanja školovanja, osposobljavanja i usavršavanja odraslih za rad, samoupravljanje i slobodno vrijeme. Mijatović (2000) ističe da je andragogija grana pedagoške znanosti koja se bavi obrazovanjem i izobrazbom odraslih osoba u različitim organiziranim oblicima, na različitim mjestima i na osobit metodički način. Isti autor smatra i da se općenito andragogija manje bavi odgojem odraslih, no kada se radi o području socijalne patologije ponašanja, delikvencije ili preodgojnim postupcima kojima se bavi penologija upravo je tada odgoj predmet njezina proučavanja. O odgoju odraslih govori Pastuović (2010) i spominje kako postoje situacije u kojima odrasli pod određenim okolnostima naglo mijenjaju svoje navike, mišljenja i stavove te pritom to nije nužno u organiziranoj odgojnoj intervenciji. Iako kaže kako tu pojavu ne objašnjavaju suvremena psihologijska istraživanja, objašnjava ju koncept socijalizacije kojeg on definira kao „organizirano i neorganizirano učenje vrijednosti, stavova i navika.“ (Pastuović, 2010:10). Koncept socijalizacije točnije resocijalizacije je jedan od ključnih u području penologije. O andragoškoj disciplini penologiji govore i Andrić i sur. (1985) dok navode podjelu andragogije na: industrijsku, socijalnu, vojnu, penološku andragogiju, andragošku didaktiku i različite metodike, opću i nacionalnu povijest andragogije te komparativnu andragogiju. Penologija je multidisciplinarna znanost koja se povezuje i koristi

drugim znanostima da bi uspješno pomogla čovjeku protiv kojeg je pravomoćnom presudom određena kaznena sankcija koja može imati dugotrajne posljedice (Šeparović, 2003). Penologija je pedagoška disciplina koja se bavi obrazovanjem i preodgojem maloljetnih i odraslih osoba koje su kažnjene za počinjena krivična djela (Antić, 2000:43). Penološka andragogija „istražuje mogućnosti da odrasle osobe na izdržavanju različitih kazni po trajanju, razviju kod osuđenika potrebu i volju da nakon izdržavanja predviđene kazne počnu život kao socijalizirane osobe i organiziraju svoje djelovanje u suglasju s društvenim i pravnim okvirima sredine u kojoj će živjeti.“ (Mijatović, 2000:224). Zadatak penološke andragogije je da pronalazi i usavršava oblike, metode i sredstva rada koja pomažu preodgoju zatvorenika kako bi se ostvarila kvalitetnija i uspješnija resocijalizacija (Macanović i Nadarević, 2014). U zatvorskom sustavu to se zove tretman zatvorenika i on obuhvaća sve postupke usmjerene prema zatvorenicima u svrhu njihove resocijalizacije. Takvi postupci se nazivaju općim programima tretmana, a odnose se na rad, obrazovanje i organizaciju slobodnog vremena zatvorenika, a provode se u suradnji odjela tretmana s odjelima za rad i strukovnu izobrazbu, odjelima osiguranja te odjelima zdravstvene zaštite¹. Budući da je niska razina obrazovanja najčešći preduvjet za delikvenciju i recidivizam, upravo bi obrazovanje trebalo moći pružiti zatvorenicima šansu da ostvare drugačije živote koji će biti produktivni i u skladu sa zajednicom (Ilijić, Pavičević, Glomazić, 2016). Zbog toga je važno da se zatvorenike pravodobno motivira za obrazovanje u zatvoru te da sam proces obrazovanja u zatvoru bude kvalitetan kako bi doveo do pozitivnih promjena kod zatvorenika.

Polazeći od pretpostavke da obrazovanje može generirati pozitivne promjene kod zatvorenika, svrha je ovog istraživanja prikazati iskustva bivših zatvorenika sa obrazovanjem u zatvoru i odgovoriti na temeljno istraživačko pitanje: Što je motiviralo bivše zatvorenike za uključivanje u programe obrazovanja u zatvoru i kakva je po mišljenju bivših zatvorenika kvaliteta provođenja obrazovanja u zatvoru? Rad je strukturiran u dvanaest poglavlja. Prvih sedam poglavlja pripadaju teorijskom dijelu i započinju uvodom i pojašnjenjem pojmova: obrazovanje, zatvorenici i obrazovanje u zatvoru. Nakon toga slijedi poglavlje o motivaciji zatvorenika za obrazovanje te odmah iza njega poglavlje o korisnosti obrazovanja u zatvoru. Sljedeće poglavlje detaljnije opisuje što je kvaliteta izvođenja nastavnog procesa u zatvoru kroz dvije odrednice a to su: didaktičko-metodičke odrednice i odgojno-obrazovna klima. Nakon toga je detaljnije objašnjeno kako funkcionira obrazovanje zatvorenika u Hrvatskoj te se pruža primjer dobre prakse na temelju Švedske. Osmim poglavljem započinje metodološki dio rada,

¹ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

prvo su objašnjeni cilj, istraživačka pitanja i svrha istraživanja, nakon toga uzorak istraživanja i opis sudionika te je objašnjeno na koji način su se prikupljali i obrađivali podaci i na samom kraju metodološkog dijela se nalazi interpretacija rezultata istraživanja. Nakon toga slijedi deseto poglavlje odnosno zaključak, literatura koja je korištena tijekom pisanja rada i posljednje poglavlje su prilozi: protokol intervjua i kodno stablo.

2. OBRAZOVANJE U ZATVORU

U ovom poglavlju biti će detaljnije objašnjeni ključni pojmovi za razumijevanje rada, a to su obrazovanje, zatvorenici i obrazovanje u zatvoru.

2.1. Obrazovanje – pojmovno određenje

Obrazovanje je glavni pojam od kojeg treba započeti, a autori ga definiraju na različite načine. Bečić i Vidović (2009) iznose da je obrazovanje proces i rezultat istog procesa te da se kroz proces obrazovanja stječu znanje, vještine i navike, točnije kompetencije važne za rad i život. Objašnjavaju obrazovanje kao skup aktivnosti koji ima za cilj razviti znanja, moralne vrijednosti i druga razumijevanja koja su potrebna u svim područjima života pojedinca. O samoj svrsi obrazovanja govore da treba omogućiti mladima i odraslima razvitak na način da razumiju tradicije i ideje koje oblikuju društvo i kulturu, njihovu i druge te da razumiju prirodne zakonitosti i savladaju lingvističke i druge vještine koje su nužne za učenje i komuniciranje. Mijatović (2000) upućuje na obrazovanje koje ima višestruko značenje – institucija, proces, sadržaj i rezultat organiziranog i/ili slučajnog učenja u svrhu razvoja kognitivnih sposobnosti i stjecanja znanja, umijeća i navika. Obrazovanje je proces usvajanja i razvijanja znanja, vještina i navika te djeluje motivacijski na ljudsko ponašanje i djelovanje (Potkonjak i Šimleša, 1989). „Obrazovanje je organizirani pedagoški proces stjecanja znanja i razvijanja spoznaje. Društveno se organizira u zakonom utemeljenim obrazovnim ustanovama koje ostvaruju planove i programe obrazovanja. Prema dobi odgajnika obrazovanje se dijeli na: predškolsko, školsko i obrazovanje odraslih. Primjereno dobnim skupinama, planovima i programima utvrđuju se sadržaji i trajanje obrazovanja kojima se osiguravaju obrazovni standardi za svako obrazovno razdoblje.,². U ovom radu prihvaćamo sljedeće određenje obrazovanja: obrazovanje obuhvaća sveukupnu aktivnost koja podupire osobu u njenom oblikovanju sebe kao ljudskog bića, konativnih, kognitivnih i psihomotornih svojstava te njegove ličnosti. Budući da je obrazovanje nadređeno pojmu odgoj, obrazovanje uključuje i odgoj (Antić, 2000). Ovaj diplomski rad istražuje obrazovanje u zatvoru, zbog toga je nužno objasniti i tko su to zatvorenici.

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44619>

2.2. Zatvorenici – pojmovno određenje

Zakon o izvršavanju kazne zatvora razlikuje sljedeće izraze: zatvorenik kojemu je određen istražni zatvor, osuđenik i zatvorenik. Zatvorenik/zatvorenica kojemu je određen istražni zatvor je ona osoba kojoj je određen istražni zatvor odlukom suda. Osuđenik ili osuđenica je osoba kojoj je pravomoćno izrečena kazna zatvora, ali se još ne nalazi na izdržavanju kazne, odobren joj je prekid izdržavanja kazne zatvora ili je uvjetno otpuštena. Zatvorenik ili zatvorenica je osoba kojoj je izrečena kazna zatvora zbog nekog kaznenog djela i ta osoba se nalazi na izdržavanju kazne u zatvoru ili u kaznionici (NN 150/13). Zečirević (2013:58) govori o zatvoreničkoj populaciji na sljedeći način: "najveći dio zatvoreničke zajednice je iz urbanih sredina, iz obitelji koje su u znatnoj mjeri opterećene psihosocijalnim problemima, dobar dio samih zatvorenika dolazi s lakšim ili težim zdravstvenim smetnjama, većina sa završenom srednjom školom a stanoviti broj ih je bez radnih navika, u dobroj mjeri nesocijalizirani bez usvojenih moralnih normi, značajno su skloni rizicima s izraženom agresivnošću, u dobroj mjeri neoženjeni i bez djece, najveći dio živi s roditeljima s naglašenim poremećajem osobnosti i s vrlo naglašenom ovisnošću o alkoholu i drogama, s relativno kraćim kaznama, u znatnoj mjeri su nekritični, dobar dio je priveden na izdržavanje kazne, mnogi s ranijom osuđivanošću ili s novim kaznenim postupcima u tijeku i većina slobodno vrijeme uglavnom provodi stihijski.". Postoje međunarodni zakoni i pravila kojima se štite prava zatvorenika, a neki od najvažnijih su: Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda³, Standardna minimalna pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima⁴, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁵, Europska zatvorska pravila iz 2006. godine⁶, Konvencija protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja⁷. Najvažniju stavku o pravu na obrazovanje navodi Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u kojoj drugi članak iz protokola broj 3 govori da pravo na obrazovanje neće biti uskraćeno nikome (Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, 1950). Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima nalažu da treba poduzeti mjere za obrazovanje svih zatvorenika koliko je to moguće i osigurati da bude u skladu sa sistemom javne nastave (Tomašević, 2010). Dakle, prema međunarodnim zakonima zatvorenicima u Hrvatskoj bi trebalo biti osigurano obrazovanje tijekom izvršavanja zatvorske kazne. Više o

³ [https://www.zakon.hr/z/364/\(Europska\)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda](https://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda)

⁴ https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/Standardna%20minimalna%20pravila%20Ujedinjenih%20naroda%20za%20postupanje%20sa%20zatvorenicima_Mandela%20rules.pdf

⁵ https://pravosudje.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Pravo%20na%20pristup%20informacijama/Zakoni%20i%20ostali%20propisi/UN%20konvencije/Medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_HR.pdf

⁶ https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013031905395600cro.pdf

⁷ <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>

dokumentima koji uređuju obrazovanje zatvorenika u Hrvatskoj se može pronaći u šestom poglavlju.

2.3. Obrazovanje u zatvoru

Obrazovanje u zatvoru postoji otkada i sama ustanova zatvora, ali načini na koje se ono provodilo su se jako izmijenili kroz povijest. Mnogo se rasprava pokrenulo sa pojavom suvremenog zatvora i njegove želje za humanističkim pristupom izdržavanju kazne, no isto tako njegovom pojavom je došlo do približavanja ciljeva modernog zatvora i pedagogije, a to su: osobna promjena i transformacija pojedinca (Behan, 2014). Ideju o preodgoju i tretmanu zatvorenika spominje pozitivistička škola kriminologije već krajem 19. stoljeća, pažnja se tada sa kaznenog djela koje je počinio zatvorenik preusmjerava na ličnost zatvorenika (Macanović i Nadarević, 2014). U praksi tretman se odnosi na primjenu institucionalnih i vaninstitucionalnih mjera preodgoja prema zatvorenicima, na njihovo socijalno adaptiranje i osposobljavanje za normalan život kada izađu iz zatvora (Macanović i Nadarević, 2014). Izvršavanje kazne zatvora se zasniva na rehabilitacijskom pristupu. Svaki zatvorenik ima individualizirani pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora koji se sastoji od zdravstvenih, socijalnih, radnih, pedagoških i sigurnosnih postupaka prilagođenih osobinama i potrebama zatvorenika. Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora donosi upravitelj kaznonice, a njime se točnije utvrđuju: smještaj na odjel, rad, korištenje slobodnog vremena, različita liječenja i pomoći, strukovno usavršavanje i obrazovanje, dodir s vanjskim svijetom, određene pogodnosti, posebne mjere sigurnosti, program pripreme za otpust te načini pomoći nakon izlaska iz zatvora (Priručnik za zatvorenike, 2018). Dio pojedinačnog programa je i obrazovanje zatvorenika⁸. Obrazovanje zatvorenika je obrazovanje koje se odvija u zatvoru ili izvan zatvora (sukladno sa mogućnostima zatvora i zakonom), a u njega su uključene osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Svrha kažnjavanja odnosno svrha izvršavanja kazne zatvora je osposobljavanje osobe za život na slobodi koji je u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva iste te osobe⁹. Sukladno tome, obrazovanje zatvorenika treba doprinijeti ostvarenju navedene svrhe (Jovanić i Petrović, 2017). Obrazovanje zatvorenika bi trebalo pružiti zatvorenicima vještine da ostvare svoj potencijal, poboljšati im mogućnosti zapošljavanja i pomoći im da postanu aktivan i koristan dio društva. Ono bi trebalo graditi društveni kapital i ići u korist dobrobiti

⁸ <https://gov.hr/print.aspx?id=1711&url=print>

⁹ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/6150>

zatvorenika (Coates, 2016). Zvonarević (1976) navodi da obrazovanje zatvorenika proizlazi iz njihovih potreba koje imaju kao odrasli, a ne kao zatvorenici, a to su: želja za napredovanjem u radu i zanimanju, želja za stručnim obrazovanjem bez obzira na eventualne koristi, želja za društveno ekonomskim i političkim obrazovanjem, želja za kulturnim napretkom, amaterski interes za određeno područje, prisila, ugledanje na poznanike ili prijatelje, primjeri “ubijanja vremena“, irelevantni motivi (npr. da bi se našao sa nekom djevojkom) i ostalo.

Obrazovanjem zatvorenik prisvaja socijalno prihvatljive stavove i može ih usporediti sa svojim prijašnjim ili sadašnjim stavovima, a na taj način se razvija njegova ličnost, radne, intelektualne, socijalne i psihofizičke sposobnosti. Sve navedene promjene najčešće pozitivno utječu i na ponašanje zatvorenika u zatvoru, manje su anksiozni i impulzivni, a postaju tolerantniji i spremniji na suradnju.

Nakon što je objašnjeno obrazovanje u zatvoru i što se njime mijenja kod zatvorenika, slijede statistički podaci o obrazovanosti zatvorenika u Republici Srbiji, u Sjedinjenim Američkim Državama i u Republici Hrvatskoj.

U Republici Srbiji 2013. godine je bilo 1,9% nepismenih zatvorenika, 21% sa nezavršenom osnovnom školom i 2,8% sa nezavršenom srednjom školom (Ministarstvo pravde Republike Srbije, 2013). U istoj republici najveći broj muških zatvorenika ima završenu samo osnovnu školu, a odmah nakon njih su muški zatvorenici sa završenim srednjim stručnim obrazovanjem u trajanju od tri godine i srednjim obrazovanjem u trajanju od četiri godine (Odović, Žunić-Pavlović, Jovanić, 2014).

U Sjedinjenim Američkim Državama istraživanje (Tewksbury i Stengel, 2006) je pokazalo da jedan od tri zatvorenika koji su tijekom boravka u zatvoru sudjelovali u obrazovanju nisu završili osnovnu školu, 14% je započelo fakultetsko obrazovanje, a 3% je imalo završeno barem četiri godine fakultetskog obrazovanja. Prema drugom istraživanju (Gathright, 1999) također provedenom u SAD-u rezultati su pokazali da 49% sudionika istraživanja nije završilo srednju školu.

U tablici 1. možemo vidjeti kakva je struktura zatvorenika u Hrvatskoj po stupnju obrazovanja u 2017. godini. Od ukupno 2211 zatvorenika, njih 20 ne zna čitati i ne poznaje računske operacije što je 0,90%. Bez ikakvog školskog obrazovanja je 31 zatvorenik odnosno 1,40% od ukupne populacije zatvorenika, a onih koji su krenuli sa osnovnoškolskim obrazovanjem no nisu ga završili je 224 točnije 10,13%, a sa nezavršenom srednjom školom je 49 zatvorenika odnosno 2,22% od ukupne populacije zatvorenika. Najveći broj ženskih zatvorenica odnosno

njih 49 (44,14%) od 111 ima završenu srednju ili obrtničku školu, odmah zatim slijedi 18 (16,22%) zatvorenica sa završenom osnovnom školom. Isto tako najveći broj muških zatvorenika; skoro 50% od ukupnog broja ima završenu srednju ili obrtničku školu, nakon njih su muški zatvorenici koji imaju završenu osnovnu školu kojih je 636 odnosno 30,29% (Izvješće o stanju i radu kaznionica, 2018).

Tablica 1. Struktura zatvorenika i maloljetnika obzirom na stupanj naobrazbe na dan 31.12.2017.¹⁰

STUPANJ NAOBRAZBE	MUŠKARCI		ŽENE		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
ne zna pisati, čitati, ne pozna osnovne računske operacije	6	0,29%	14	12,62%	20	0,90%
bez školske izobrazbe	26	0,24%	5	4,50%	31	1,40%
nezavršena OŠ	218	10,38%	6	5,41%	224	10,13%
završena OŠ	636	30,29%	18	16,22%	654	29,58%
nezavršena srednja ili obrtnička škola	47	2,24%	2	1,80%	49	2,22%
završena srednja ili obrtnička škola	1042	49,62%	49	44,14%	1091	49,34%
završena viša škola	36	1,71%	7	6,31%	43	1,94%
završena visoka škola	64	3,05%	9	9,11%	73	3,30%
drugo	24	1,14%	1	0,90%	25	1,13%
UKUPNO	2100	100	111	100	2211	100

¹⁰ Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>

3. Motivacija zatvorenika za obrazovanje

Za svaku aktivnost koju netko čini, potrebna je motivacija, bila ona unutarnja, vanjska, pozitivna, negativna, duboka, površna ili neka druga. Motivaciju bismo mogli nazvati fenomen „pokretač“. Motivacija objašnjava zašto se netko ponaša na određeni način u određeno vrijeme (Beck, 2003). „Motiv je pak subjektivni doživljaj, odnosno svijest o objektivnoj potrebi i samo ona pokreće na obrazovanje.“ (Andrilović i sur, 1985). Razlikujemo unutarnju i vanjsku motivaciju. Unutarnja motivacija se javlja iz psiholoških procesa i potreba, vjerovanja, znatiželje, težnje za rastom i slično i samim time potiču zadovoljstvo i intenzitet motiviranosti je visok bez obzira na vanjske utjecaje. Vanjska motivacija proizlazi iz vanjskih poticaja koji mogu osobu potaknuti na određeno ponašanje, takvo izvanjsko motivirano ponašanje je ovisno o poticajima i posljedicama koje odabrano ponašanje može imati na socijalnu okolinu (Reeve, 2010).

Na stranicama Ministarstva pravosuđa možemo pronaći objašnjene temeljne zadaće zatvorskog sustava među kojima je i motivacija zatvorenika da ih se osposobi za samostalni život na slobodi u skladu s društvenim normama, a istovremeno umanjujući štetne posljedice koje su uvjetovane životom u zatvoru¹¹. Za ispunjenje te temeljne zadaće potrebno je motivirati zatvorenike na promjenu. Ta motivacija na samom početku ne mora nužno biti unutarnja, dovoljno je da zatvorenik potaknut obitelji ili bliskim osobama bude motiviran na promjenu. Kroz rad sa službenicima u zatvoru ta se motivacija može pretvoriti u unutarnju. Jedan od načina na koji to možemo učiniti je motivacijski intervju.

Motivacijsko intervjuiranje je organiziranje razgovora na način da ljudi postanu motivirani za promjenu na temelju vlastitih vrijednosti i interesa. Dakle, nije samo prijenos stavova profesionalne osobe na drugu, već aktivno oblikovanje takvih stavova kod druge osobe. Budući da nailazimo na mnoge izazove kada pokušavamo motivirati druge, motivacijsko intervjuiranje je osmišljeno tako da pronalazi konstruktivan put kroz te izazove (Miller, Rollnick, 2012).

Postavlja se pitanje kako motivirati zatvorenike, budući da se radi o skupini ljudi kojima je od strane sustava nametnuto izdržavanje kazne; nisu dobrovoljno ondje. Kao najčešće razloge nesudjelovanja u obrazovanju zatvorenici navode nemotiviranost za učenjem i negativna iskustva sa obrazovanjem (Costelloe, Langelid i Wilson, 2012). Neki od motiva za uključivanjem u obrazovanje su konstruktivno provođenje vremena tijekom boravka u zatvoru

¹¹ <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/6150>

jer je zatvorenicima dosada jedan od najvećih problema te osim toga motivacija im je i želja da se pokažu vlastiti kapaciteti sebi i drugima (Costelloe, 2003). Andrić i sur. (1985) navode kako obrazovanje treba pomoći u zadovoljavanju osnovnih potreba prema Maslovljevoj kategorizaciji. Prema toj kategorizaciji posljednja je primarna potreba: potreba za samoaktualizacijom. No, budući da „zatvorenike odlikuje prinudni karakter, specifičnost populacije koja skupno izvršava kaznu, nemogućnost uživanja u materijalnim dobrima, nemogućnost slobodnog kretanja i odvojenost od bliskih osoba“ (Lić i Jovanić, 2011. prema Jovanić i Petrović, 2017.) možemo vidjeti da su u tom slučaju mnoge primarne potrebe ugrožene te obrazovanje može pomoći u ispunjenju više primarnih potreba.

Motiv za obrazovanjem se može definirati i kao diskrepancija između onoga što pojedinac želi biti i kako percipira vlastitu ličnost. Budući da je kod populacije zatvorenika ta diskrepancija uglavnom velika oni ni ne razmišljaju o poboljšanju kao o realnoj mogućnosti. Stoga je zadaća okoline, odnosno zatvorskog osoblja i obitelji zatvorenika, da mu pomogne u osvještavanju te razlike jer je ona pretpostavka za javljanje motivacije, a zadaća zatvorskog sustava je da stvori povoljne uvjete za zadovoljavanje obrazovnih motiva zatvorenika (Andrić i sur, 1985).

S obzirom na rečeno, važno je da službenici zatvorskog sustava probude unutarnju motivaciju zatvorenika za obrazovanjem i promjenom na bolje. Iako to nije jednostavno, educirani službenici zatvorskog sustava individualiziranim metodama mogu doprijeti do zatvorenika i potaknuti ih na razmišljanje o obrazovanju. Dodatni poticaj može biti i objašnjavanje kakve koristi će zatvorenici imati od obrazovanja. U svemu navedenome mogu od velike koristi biti andragozi u zatvorskom sustavu kao stručnjaci čije je temeljno područje odgoj i obrazovanje odraslih. Uz dodatne edukacije o obrazovanju, odgoju i radu sa zatvorenicima mogu dovesti do potrebnih promjena u obrazovanju u zatvoru. O korisnosti obrazovanja u zatvoru govori se u sljedećem poglavlju.

4. Korisnost obrazovanja u zatvoru

Korisnost se definira kao svojstvo nekog dobra ili usluge da zadovolji određenu ljudsku potrebu¹². Da korisnost obrazovanja u zatvoru nije upitna potvrđuju mnoga provedena istraživanja. Evaluating the Effectiveness of Correctional Education (Davis, Bozick, Steele, Saunders, Miles, 2013) je meta analiza programa koji pružaju edukaciju odraslim osuđenima. Navedeno istraživanje je provedeno od strane korporacije Research and development (RAND) pod pokroviteljstvom američkog ureda za pravosudnu pomoć. Istraživanje je pokazalo da zatvorenici koji su sudjelovali u obrazovanju imaju 43% manje šanse za recidivizam od zatvorenika koji nisu sudjelovali u obrazovanju. Također, meta analizom istraživanja su pronašli pozitivnu povezanost između obrazovanja zatvorenika i zapošljavanja nakon izlaska iz zatvora. Iako mnoga istraživanja govore o pozitivnoj povezanosti između obrazovanja zatvorenika i zapošljavanja nakon izlaska iz zatvora, Coley i Barton (2006) u svom izvješću govore o tome kako se zatvorenici, nakon što izađu iz zatvora, suočavaju sa sljedećim poteškoćama povezanim uz zapošljavanje: vrlo teško pronalaze posao i ako ga pronađu on nije dovoljno plaćen kako bi mogli imati pristojan život i financirati svoju obitelj, u lošu poziciju ih dovodi i to što poslodavci cijene iskustvo i kontinuitet radnog staža, a oni su neko vrijeme bili izvan tržišta rada te posljednje - poslodavci nisu skloni zapošljavanju bivših zatvorenika¹³.

Utvrđen je nedostatak kvalitativnih istraživanja koja ispituju kako zatvorenici procjenjuju korist obrazovanja za sebe i svoj život, stoga će rezultati ovog istraživanja pokušati odgovoriti na to pitanje. U svom diplomskom radu Vlatka Kranjčević (2014) je ispitivala stavove, mišljenja i iskustva zatvorenika o zatvorskom tretmanu, važnim osobinama djelatnika tretmana, obrazovnim potrebama zatvorenika, radu i obrazovanju unutar penalne ustanove, slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi i očekivanja od budućnosti zatvorenika. Među rezultatima njezinog diplomskog rada se nalazi i pozitivan stav sudionika o korisnosti tretmanskog rada i suradnje s pedagogom, psihologom i socijalnim radnikom u kaznenoj ustanovi. Nekoliko bivših zatvorenika je iznijelo svoje stavove o tome što su dobili od obrazovanja u zatvoru i zašto je ono bilo korisno za njih: redefiniranje vlastitog novog i boljeg identiteta koji kasnije utječe na ponašanje i djela, empatičnost i osnaživanje za promjenu sebe.

¹² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33196>

¹³ <https://www.ets.org/Media/Research/pdf/PIC-LOCKEDUP.pdf>

Da zatvorenici uočavaju korist obrazovanja potvrđuje i istraživanje 2004. godine provedeno u zatvorima u Norveškoj. Zatvorenici smatraju da im obrazovanje koristi kako bi ostvarili svoja prava, komunicirali sa vanjskim svijetom, kako bi mogli podnositi zahtjeve i primjedbe upravi zatvora, kako bi se lakše zaposlili nakon izlaska iz zatvora te da bi svoje slobodno vrijeme provedeno u zatvoru mogli iskoristiti na konstruktivan način i smanjiti dosadu (Manger, Eikeland, Asbjornses i Torfinn, 2006. prema Jovanić i Petrović, 2017).

Velika korist obrazovanja je u tome što obrazovne aktivnosti pomažu zatvorenicima da se opuste, da se izraze i razviju psihičke i fizičke sposobnosti, potiče razvoj njihovih potencijala, a posljedica svega toga je to da lakše izdržavaju boravak u zatvoru i negativne strane boravka u zatvoru se umanjuju (The Committee of Ministers of the Council of Europe, 1990). Kako bi obrazovanje u zatvoru donijelo pozitivne promjene i bilo korisno, važno je da se provodi kvalitetno. O tome će se govoriti u sljedećem poglavlju.

5. Kvaliteta izvođenja obrazovnog procesa

S obzirom na specifičnost populacije i okruženja obrazovanja u zatvoru, ističe se potreba kvalitetnog koncipiranja obrazovanja. Kriterij uspješnosti i kvalitete može biti mjerljiv uspješnom integracijom u svoje zajednice, pronalaskom posla i postajanjem produktivnijim članovima društva. Iako brojni čimbenici objašnjavaju zašto neki bivši zatvorenici uspijevaju, a neki ne, znamo da je nedostatak obrazovanja i vještina jedan od ključnih čimbenika. Zbog toga se ističe potreba za kvalitetnim obrazovanjem.

Pojam kvaliteta dolazi od latinske riječi *qualitas*; kakvoća, svojstvo; ono što određuje neki predmet ili pojavu i razlikuje ih od ostalih predmeta ili pojava¹⁴ (Domović, Anić i Klaić, 1998). Kvaliteta nečega nam govori koliko je to nešto dobro ili loše¹⁵. Prema Glasseru (1994) svaki pojedinac ima svoj svijet kvalitete što nam kazuje da je kvaliteta subjektivna. Ona je različita za svakoga i ovisi o vjerovanjima, vrijednostima, iskustvu i interesima (Jaeckle, 2006). No ako govorimo o kvaliteti u nekoj organizaciji tada ona podrazumijeva zajednički konsenzus u vezi načina na koji radimo, razmišljamo o radu, što vrednujemo i kako mjerimo uspjeh (Roberts i Thomson, 2002).

Bezinović (2010) kvalitetu obrazovanja objašnjava kao višedimenzionalni dinamički pojam koji obuhvaća:

1. kontekst obrazovnog modela, točnije vrstu obrazovanja i okruženje u kojemu se provodi;
2. misiju i ciljeve institucije;
3. na određene standarde pojedinog sustava tj. ustanove.

Osim toga navodi tri najčešća pristupa kvaliteti:

1. kvaliteta kao izvrsnost;
2. kvaliteta kao ostvarenje svrhe;
3. kvaliteta kao konstantno unapređivanje.

Svim pristupima su zajednička sljedeća obilježja:

¹⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34865>

¹⁵ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/quality>

- Nužno je ostvariti minimalne standarde različitih aspekata kvalitete.
- Trebaju postojati kapaciteti za postavljanje ciljeva i njihovo ostvarivanje u danom kontekstu.
- Potrebno je zadovoljiti zahtjeve i ispuniti očekivanja korisnika (neposrednih i posrednih)
- Težiti izvrsnosti (Bezinović, 2010).

Kada bismo Bezinovićevu definiciju kvalitete povezali sa ustanovom zatvora i obrazovanjem u zatvorskom sustavu dobili bismo sljedeće. Određenje kvalitete obrazovanja u zatvorskom sustavu je specifično jer se odvija u vrlo različitom kontekstu od ostalih uobičajenih obrazovnih modela kao što su osnovne, srednje škole, ustanove za obrazovanje odraslih jer se provodi ograničeni skup programa u ograničenom opsegu (Kranjčević, 2014). Na primjer: odvija se pod uvjetima ograničene slobode, smanjenih mogućnosti pronalaženja potrebne literature, smanjenih mogućnosti korištenja različitih multimedijских izvora, sudjeluje marginalizirana populacija koja ima određene psihološke karakteristike, točnije, iskustvo ili sklonost kršenju zakona.

Nadalje, svrha izvršavanja kazne zatvora je osposobljavanje osobe za život na slobodi koji je u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva iste te osobe¹⁶. Prema tome kvalitetno obrazovanje zatvorenika je ono koje će pomoći osobi da živi na slobodi u skladu sa zakonom i sa društvenim pravilima; da uz svoje povećano znanje i poboljšane sposobnosti lakše pronađe posao i uklopi se u zajednicu, da kroz resocijalizaciju koja je dio obrazovanja promijeni neke svoje stavove i uvjerenja koja štete osobi i zajednici; da kroz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva zatvorenika se poveća njegova motiviranost za promjenom na bolje.

Prema trećoj točki Bezinovićeve definicije, kvalitetno obrazovanje u zatvoru bi bilo ono koje slijedi Europska pravila i preporuke za zatvorenike. U ovom radu istraživala se kvaliteta izvođenja nastavnog procesa tijekom obrazovanja u zatvoru. Obrazovanje zatvorenika se prvenstveno temelji na principima obrazovanja odraslih, a u obrazovanju odraslih veliki značaj ima andragoški ciklus. Andragoški ciklus je skup postupaka uz koje se ostvaruju ciljevi odgoja i obrazovanja odraslih, a sastoji se od pet faza: ispitivanje obrazovnih potreba i motiva, planiranje obrazovnog rada, programiranje obrazovnih sadržaja, neposredno pripremanje i organiziranje obrazovno-odgojnog procesa, izvođenje obrazovno-odgojnog procesa i

¹⁶ <https://pravosudje.gov.hr/print.aspx?id=6159&url=print>

vrednovanje rezultata obrazovno-odgojnog rada (Andrilović i sur, 1985). Iako su sve navedene faze usko povezane i tek u vezi jedne s drugima imaju smisao, u ovom radu ispitujemo samo petu fazu odnosno izvođenje obrazovno-odgojnog procesa. To je središnja faza obrazovnog procesa u kojoj se odvija proces učenja, a u ovom istraživačkom radu ispitivat će se kroz komunikaciju, korištene didaktičke metode, obrazovnu klimu i dostupnost materijala.

5.1. Didaktičko – metodičke odrednice nastavnog procesa

Didaktičko-metodičke odrednice nastavnog procesa u ovom diplomskom radu podrazumijevaju materijale koji su se koristili u učenju i poučavanju, metode poučavanja, dobivanje povratne informacije, mogućnost praćenja sadržaja i informiranje o ishodima učenja.

Obrazovanje zatvorenika se prvenstveno temelji na principima obrazovanja odraslih, ali i na principima obrazovanja zatvorenika. Odgojno-obrazovni djelatnici trebaju prema tim principima organizirati obrazovanje. Macanović i Nadarević (2014) navode sljedeće principe obrazovanja zatvorenika: princip poznavanja ličnosti zatvorenika, princip integracije zatvorenika, princip povjerenja i poštovanja dostojanstva zatvorenika, princip svjesnog i aktivnog sudjelovanja zatvorenika u preodgojnom procesu, princip individualizacije, princip svestranosti preodgojnog rada i princip jedinstva odgojnih utjecaja. Za princip poznavanja ličnosti zatvorenika je važna prva obrada zatvorenika koja se odvija odmah po njegovom dolasku u zatvor. Poznavanjem ličnosti zatvorenika se može organizirati bolje obrazovanje za zatvorenika, a samim time će to obrazovanje imati bolji utjecaj na njega. Princip integracije zatvorenika označava zatvorenikovo snalaženje u novom okruženju, on treba biti postavljen u takvu sredinu koja na njega ne djeluje negativno, već pozitivno. Ako se taj princip slijedi, obrazovanje zatvorenika i njegova integracija će biti lakše izvedivi. Princip povjerenja i poštovanja dostojanstva zatvorenika treba ostvariti na način da ne postoje predrasude niti loša mišljenja o zatvoreniku bez obzira na njegovo kazneno djelo, ponašanje ili prošlost. Svakog zatvorenika treba poštivati i poticati razvoj onog pozitivnog u njemu. U skladu s tim je i princip individualizacije, svaki zatvorenik je individua prema kojoj treba postupati kvalitetno i isto tako odrediti poseban individualni plan koji se temelji isključivo na potrebama tog zatvorenika. Takav način potiče i svjesno i aktivno sudjelovanje zatvorenika u preodgojnom procesu jer se prema njemu odnosi s poštovanjem i on se osjeća važno, a u skladu s tim će se ponašati odgovornije i aktivnije sudjelovati. Princip svestranosti preodgojnog rada je važan zbog toga što se u zatvorskom kompleksu nalaze različiti ljudi kojima treba pristupati na različite načine. Stoga odgojno-obrazovni djelatnik mora poznavati mnoštvo načina i metoda kako bi mogao

pravilno pristupiti svakom zatvoreniku. U proces preodgoja i obrazovanja zatvorenika su uključeni djelatnici različitih profesija, a da bi se ostvario princip jedinstva odgojnih utjecaja svi djelatnici moraju surađivati i pružati ono najbolje iz svog područja djelovanja.

Na temu korištenih didaktičkih metoda tijekom provođenja obrazovanja zatvorenika nema dostupnih istraživanja koja bi nam mogla pokazati kakva je situacija u Hrvatskoj. Stoga će ovaj rad kroz iskustva bivših zatvorenika ispitati kakve su se didaktičke metode tijekom obrazovanja u zatvoru koristile. Didaktičke metode su načini pomoću kojih se u suradnji subjekata koji poučavaju i subjekata koji uče ostvaruju zadaci nastave. Metode koje izdvajaju Andrić i suradnici (1985) su: metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda praktičnih radova, metoda čitanja i rada na tekstu, metoda crtanja i pisanja i metoda igranja uloga. Navedene metode se ne mogu rangirati prema vrijednosti; važno je pravilno koristiti različite metode primjerene cilju specifičnog nastavnog sata. Izbor metoda ovisi o: primarnom mediju komuniciranja, sadržaju, zadacima obrazovanja, iskustvu i mentalnoj kondiciji učenika, također i o stavovima nastavnika (Andrić i sur, 1985). Didaktičkih metoda ima mnoštvo i različiti autori imaju različite podjele. Kako izbor metoda ovisi između ostaloga i o stavovima nastavnika, tako i podjele didaktičkih metoda ovise o shvaćanjima i razmišljanjima njihovih autora. Tako Jelavić (2008) smatra da ranije navedena podjela metoda polazi od postupanja nastavnika, dok bi prema njegovom mišljenju nastavne metode trebale polaziti od iskustva i procesa učenja. Također nastavnu metodu opisuje kao „nastojanje koje iskustva i proces učenja dovodi u suglasje s nastavnim sadržajem“ (Jelavić, 2008:112). Isti autor nastavne metode dijeli na verbalne (usmeno izlaganje, rad na tekstu, pisanje, razgovor), vizualne (demonstracija i crtanje) i metodu praktičnog rada. Lavrnja (1998) pak pod nastavnim metodama podrazumijeva zajedničku aktivnost učenika i nastavnika koja se odvija tijekom ostvarivanja ciljeva i zadataka nastave. S obzirom na navedeno on dijeli nastavne metode u četiri skupine, no u toj podjeli ipak ostavlja dovoljno prostora da se prilagođavaju prema potrebi različitih predmeta i njihovim specifičnostima. Četiri skupine i njima pripadajuće podskupine prema Lavrnji (1998) su sljedeće: verbalne metode (monološke i dijaloške), dokumentacijske metode (npr. rad na tekstu), demonstracijske metode i operacijske metode (laboratorijsko-eksperimentalne metode i metode praktičnih radova). Isti autor ističe kako su nastavne metode u funkciji učenja i razvoja ličnosti učenika te da ih je potrebno kombinirati kako bi svim učenicima omogućile da aktivno uče i razvijaju svoj odgojno-obrazovni maksimum. Nastavne metode jednim dijelom ovise i o materijalima koji su dostupni u nastavi.

Za kvalitetno obrazovanje vrlo je važno da su zatvorenicima dostupni materijali iz kojih mogu učiti. To podrazumijeva knjige odnosno knjižnice, printane materijale pa čak i internet. Od 23 zatvorske ustanove u Hrvatskoj što podrazumijeva zatvorsku bolnicu, zatvore, kaznionice i odgojne zavode, 19 ustanova (83%) imaju vlastitu knjižnicu, dok 4 ustanove (17%) nemaju, a to su zatvori u Gospiću, Požegi, Osijeku i Odgojni zavod u Požegi (Foršek, 2014). U istraživanju provedenom na zatvorenicama zatvora u Požegi, na pitanje o želji za pristupom internetu od 62 ispitanice njih 43 (96,4%) je izrazilo želju da im se dozvoli pristup internetu, dok 19 (30,6%) nije izrazilo istu želju (Foršek, 2014). Pristup zatvorenika računalima i internetu je poteškoća koja je poznata velikom broju osoba koje rade u zatvorskim sustavima diljem Europe. Danas je praktički nemoguće pripremiti osobu za tržište rada ako ona nema razvijenu digitalnu pismenost stoga je potrebno osmisliti način i omogućiti zatvorenicima pristup računalima i internetu (Costelloe, Langelid i Wilson, 2012).

Postoje različite metode tretmanskog rada sa zatvorenicima. Knežević (2008) navodi sljedeće: socijalne, psihološke i medicinske metode i tehnike. U psihološke metode se ubrajaju liječenja ovisnosti, programi usmjereni na promjenu delikventnog ponašanja, krizne intervencije i ostalo. Medicinske metode i tehnike su određeni zahvati povezani sa zaštitom i unapređenjem zdravlja zatvorenika. Kranjčević (2014) kao socijalne metode navodi sljedeće: obrazovanje, radno osposobljavanje, programi pomoći žrtvama kaznenog djela, specijalizirani programi socijalnog učenja i savjetovališni rad. Prema istoj autorici socijalne metode se trebaju primjenjivati prije samog nastupanja izdržavanja kazne, a intenzivnije ih treba provoditi tijekom boravka u zatvoru te ih također primjenjivati i nakon izdržavanja kazne u svrhu bolje prilagodbe na uvjete izvan zatvorske ustanove.

Grupni rad se uglavnom spominje kao metoda rada kod radionica sa psihološkom tematikom kao što su nenasilna komunikacija, suzbijanje agresivnog ponašanja i ovisnosti te je u tom smislu dokazano da ima djelotvoran učinak ukoliko se uključuju pojedinci sa adekvatnom motivacijom (Aćimović, 2013). Grupni rad može koristiti kako u radionicama sa psihološkom tematikom tako i u različitim oblicima formalnog obrazovanja jer se kroz grupni rad uči i socijalizacija koja je vrlo važna u zatvorskom kontekstu. Pored navedenog o didaktičko-metodičkim odrednicama za kvalitetno obrazovanje je vrlo važna i pozitivna odgojno-obrazovna klima.

5.2. Odgojno – obrazovna klima

Budući da je komunikacija ključni element odgojno-obrazovne klime, u ovom poglavlju biti će detaljnije objašnjena ta dva područja; odgojno-obrazovna komunikacija i odgojno-obrazovna klima koja se dijeli na socijalnu i emocionalnu.

Odgojno-obrazovna komunikacija se javlja radi prenošenja informacija i stvaranja uvjeta za optimalno (samo)ostvarivanje ličnosti, no to se može dogoditi samo ako se onaj kome su informacije odnosno poruke upućene aktivno uključuje i reagira na njih. Komunikacija u odgojno-obrazovnom okruženju treba biti interpersonalna, ali osim nje i intrapersonalna komunikacija je poželjna. S obzirom da je ona povezana sa samovrednovanjem vrlo je korisno razvijati ju kod osuđenika kako bi postali što više svjesniji sebe i sposobniji vrednovati svoje postupke. Osim toga, personalne i apersonalne komunikacije se međusobno nadopunjuju i obogaćuju te iako se mogu kombinirati, važno je da ipak personalna prevladava. Interakcija je uvijek praćena neverbalnom komunikacijom. Po pitanju jednosmjerne i dvosmjerne komunikacije daleko je potrebnija dvosmjerna komunikacija, jer se putem nje omogućuju međusobno primanje povratnih informacija između sudionika. Neposrednom komunikacijom se može ostvariti intenzivna i kvalitetna pedagoška komunikacija i mogu se prenositi odgojne kvalitete što komunikacijom putem medija nije u potpunosti moguće. Ono što može biti zahtjevnije u situacijama obrazovanja osuđenika je ostvariti nenasilnu komunikaciju između svih sudionika. Zadaća je profesora i zatvorskih službenika osposobiti učenike za nenasilnu komunikaciju što se postiže učenjem socijalnih vještina i uz različite nastavne strategije. Treba razviti kulturu govorenja i kulturu slušanja te prenijeti učenicima spoznaju da poraz sugovornika nije jedini niti ispravan način izlaska iz konflikta. Iako zatvorsko okruženje u mnogome „odašilje“ autoritarnost, zadatak je službenika što više ostvariti demokratsko okruženje u okvirima u kojima je to moguće. Autoritet može biti normativno nametnut, što je slučaj u zatvoru; zakon određuje hijerarhiju poslušnosti. Unatoč tome, autoritarnost u odgojno-obrazovnom procesu ne pridonosi ostvarenju odgojnog ideala koji se manifestira u slobodi i potrebno je koliko je moguće ostvariti demokratski stil komuniciranja koji osuđenima omogućava da imaju vlastito mišljenje i oblikuju vlastite sudove. Takva simetrično interaktivna komunikacija omogućuje jednako ponašanje učitelja prema učenicima i učenicima prema učitelju uz uvjet da se ne krše pravila pristojnosti i taktičnosti. (Bognar i Matijević, 2002; Andrić i sur, 1985).

Babić, Josipović i Tomašević (2006) u opisivanju sigurnog zatvora čak napominju da je za siguran zatvor potreban stručan rad, komunikacija, pravednost i dosljednost u odnošenju prema

zatvorenicima, organizacija i poticanje što većeg spektra aktivnosti i tretmanskih programa te stvaranje atmosfere povjerenja. Također iznose podatke kako je u 2005. godini 152 službenika sudjelovalo u dodatnoj izobrazbi na temu komunikacija u zatvoru. Sličnu temu u edukativnom aspektu pronalazimo i u Priručniku za obuku o dodatnim sposobnostima zatvorskih službenika¹⁷ sa operativnim procedurama koji je izrađen uz pomoć Vijeća Europe. Tema se zove Efikasna komunikacija između osoblja i zatvorenika, svrha tog dijela edukativnog programa je usvojiti komunikacijske vještine i način kako se one koriste tijekom stvaranja efikasnog odnosa sa zatvorenicima i drugim službenicima u zatvoru. Cilj navedenog programa je na kraju obuke biti sposoban opisati osnovne oblike i metode komunikacije, shvatiti potrebu za korištenjem odgovarajućih načina komunikacije i navesti prepreke uspješnoj komunikaciji. U programu se detaljno objašnjava na koji način treba razgovarati sa zatvorenicima, na koji način pitanjima doći do potrebnih informacija, upozorava se na situacije u kojima treba biti oprezan, naglašava se prepoznavanje emocija kod zatvorenika i pružanje atmosfere povjerenja i sigurnosti da mogu podijeliti svoje osjećaje i probleme. Detaljno je obrađena i neverbalna komunikacija kroz pozicioniranje, držanje i stav tijela te intonaciju i ton glasa.

Odgajno-obrazovna klima se sastoji od socijalne klime i emocionalne klime. Socijalna klima je kvaliteta odnosa između sudionika u odgajno-obrazovnom procesu, pri čemu taj odnos promatra iz više smjerova: učitelj-učenici, učenici-učitelj i učenici međusobno. Slijede neke karakteristike ponašanja učitelja koje dovode do pozitivnog i kvalitetnog odnosa između učitelja i učenika. Između dominantnog i integrativnog ponašanja učitelja trebalo bi prevladavati integrativno jer ono omogućuje kreativnost i spontanost te potiče razvoj svakog pojedinca. Osim toga, poželjno je i demokratsko vođenje u kojemu učitelj nastupa kao voditelj, daje prijedloge, potiče i pokušava zadobiti suradnju, ne naglašava svoje mišljenje kao jedino važno već ga iznosi kao jedno od mogućih, sklon je ohrabrivanju i odavanju priznanja, pomaže i vodi dijalog sa učenicima (Bognar i Matijević, 2002). Kod odnosa između učenika tj. zatvorenika mogu prevladavati suradnički odnosi ili natjecateljski, a cilj je potaknuti suradničke odnose između učenika.

Budući da kod populacije zatvorenika prevladavaju negativne emocije povezane s obrazovanjem, na primjer dosada i strah, veliki je zadatak na zatvorskim službenicima i odgajno-obrazovnim djelatnicima u zatvoru da pretvore te negativne emocije u pozitivne i time

¹⁷ <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171353/Prirucnik+za+obuku+o+dodatnim+sposobnostima+zatvorskih+sluzbenika+sa+operativnim+procedurama.pdf/b075b71d-56ab-4b87-b687-c08d7e76fd0a>

otvore mogućnost za ostvarivanje pozitivne emocionalne klime. Pozitivna klima se ogleda u prevladavanju osjećaja ugone, da sudionici u obrazovanju rado dolaze na nastavu te da žele sudjelovati u aktivnostima (Bognar i Matijević, 2002). Kako bi se pozitivna odgojno-obrazovna klima ostvarila potrebno je za početak posvetiti pažnju prvoj fazi andragošskog ciklusa, odnosno pomno ispitati obrazovne potrebe i motive zatvorenika. Zatim isto tako pomno odabrati nastavne metode koje bi im mogle odgovarati i time probuditi u njima osjećaj ugone. Zbog navedenog je važno da stručnjaci koji rade u zatvoru budu posebno educirani za rad sa populacijom zatvorenika. Slijedi poglavlje koje opisuje kako je uređeno obrazovanje zatvorenika u Hrvatskoj.

6. Obrazovanje zatvorenika u Hrvatskoj

Obrazovanje zatvorenika u zatvorskom sustavu u Hrvatskoj uređeno je odredbama Zakona o izvršavanju kazne zatvora (NN 150/13, glava XIII.) koji govori da kaznionice i zatvori prema svojim mogućnostima organiziraju osnovnu i strukovnu izobrazbu i omogućuju stjecanje dodatnih radnih vještina zatvorenicima. Izobrazba se može organizirati odnosno izvoditi u zatvoru i kaznionici ali i izvan njih (u suradnji sa vanjskim obrazovnim ustanovama) u skladu s općim propisima. Ministar nadležan za poslove pravosuđa donosi Pravilnik o osnovnoj i strukovnoj izobrazbi zatvorenika (2002) uz suglasnost ministra znanosti i obrazovanja. Osnovno školovanje organizira kaznionica odnosno zatvor za zatvorenike do dvadeset i jedne godine koji nemaju završenu osnovnu školu, a opismenjavanje nepismenih zatvorenika se provodi bez obzira na životnu dob. Kod ostalih vrsta izobrazbe, one se određuju pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora, a ovisi o više čimbenika kao što su: trajanje kazne, sposobnosti zatvorenika, sklonosti zatvorenika i ostali koji su značajni za ostvarenje svrhe izvršavanja kazne te dakako mogućnostima kaznionice odnosno zatvora. Nakon završetka izobrazbe, zatvorenik dobiva svjedodžbu iz koje nije vidljivo da se školovanje odvijalo unutar zatvora odnosno kaznionice. Također, postoje i viši i visoki stupanj izobrazbe koji se mogu omogućiti zatvorenicima ukoliko se mogu uskladiti sa sigurnosnim razlozima, a takva vrsta izobrazbe se omogućuje zatvorenicima na njihov trošak.

U Republici Hrvatskoj osobu osuđenu na kaznu zatvora u trajanju do šest mjeseci sudac upućuje na izdržavanje kazne zatvora u najbliži zatvor mjestu prebivališta, a osobu koja je osuđena na kaznu zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci sudac upućuje u Centar za dijagnostiku u Zagrebu te se ondje obavlja medicinska, socijalna, psihološka, pedagoška i kriminološka obrada zatvorenika (Vlada Republike Hrvatske, 2017). U prosjeku se u Centru provodi do četiri tjedna, te se na temelju obrade zatvorenika određuje pojedinačni program izvršavanja kazne na temelju kojeg se, između ostalog, određuje i u kakvom obrazovnom programu će zatvorenik sudjelovati.

Postoje opći i posebni programi, opći programi se primjenjuju prema svim zatvorenicima i provode se kroz radni angažman, organizirano provođenje slobodnog vremena i izobrazbu zatvorenika. Za razliku od njih, posebni programi se odnose na specifične skupine zatvorenika kao što su na primjer seksualni prijestupnici, ovisnici o alkoholu, ovisnici o drogama i slično. Cilj tretmana je usmjeravanje, razvijanje pozitivnih osobina ličnosti koje „mora ići postupno – od primjene prvih mjera i postizanja rudimentarnih uspjeha, do eventualne promjene koncepta

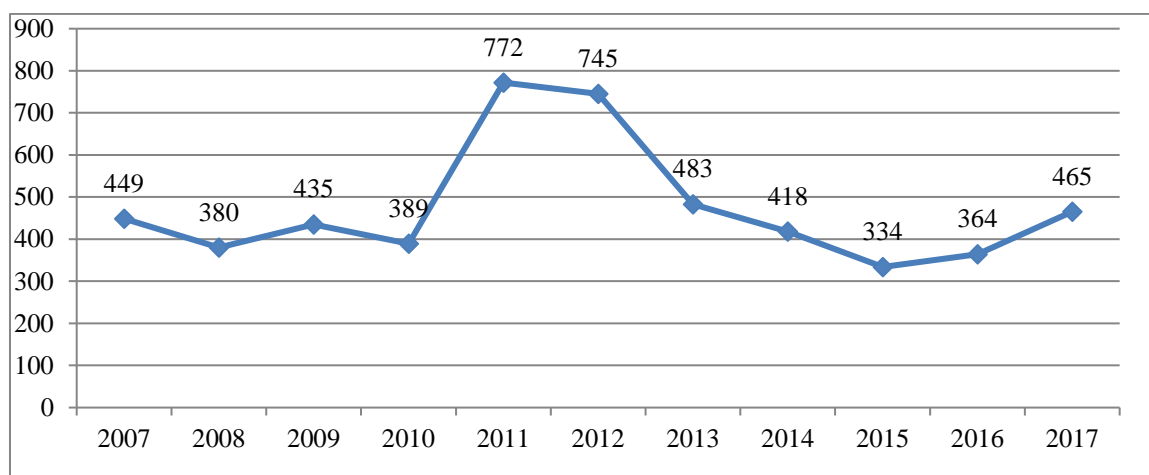
o društvu, shvatanja o vrijednostima, koje se može postići poslije duže i adekvatne primjene tretmana“ (Macanović i Nadarević, 2014:135).

Pravilnik o osnovnoj i strukovnoj izobrazbi zatvorenika (NN, 113/02) donosi neke specifičnosti obrazovanja zatvorenika. Ono se provodi prema programima obrazovanja odraslih, ti programi su doneseni u skladu sa Zakonom o osnovnom školstvu i Zakonom o srednjem školstvu. Ukoliko ministar nadležan za poslove pravosuđa to predloži, ministar nadležan za poslove prosvjete može donijeti i posebne programe izobrazbe za zatvorenike. Osim formalnog obrazovanja, kaznionice i zatvori mogu organizirati tečajeve znanja i vještina neformalnog oblika koji su u skladu sa interesima zatvorenika. Obrazovanje zatvorenika se provodi pohađanjem redovite nastave, no može se stjecati i polaganjem ispita: u konzultativno-instruktivnoj, dopisno-konzultativnoj i multimedijalnoj nastavi koje su u skladu s propisima u izobrazbi odraslih. Ono provode državni službenici zatvorskog sustava ili vanjski suradnici, pritom moraju ispunjavati uvjete sukladno Zakonu o osnovnom školstvu, Zakonu o srednjem školstvu i drugim pratećim propisima. Osnovno obrazovanje zatvorenika mogu provoditi i osnovne škole ili druge ustanove koje ispunjavaju uvjete Zakona o osnovnom školstvu., a strukovno obrazovanje mogu provoditi srednje škole, ustanove za obrazovanje odraslih i druge obrazovne ustanove koje imaju odobrenje za rad i ispunjavaju uvjete koji su utvrđeni Zakonom o srednjem školstvu.

Ponuda osposobljavanja za poslove i srednjoškolskih obrazovanja za zanimanja ovisi o broju verificiranih programa ali i o mogućnostima zatvora, odnosno kaznionice. Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2017-u godinu najčešće su to sljedeća osposobljavanja i obrazovanja koja se upisuju u radnu knjižicu: poslovi pečenjara, priprematelja jednostavnih jela, bureka i pizza, jednostavni poslovi u zanimanju kuhar, jednostavni poslovi u zanimanju konobar, parketar, drvoprerađivač-stolar, drvoprerađivač-bačvar, uzgojitelj svinja i goveda, voćar – vinogradar, ratar – povrtlar, monter metalnih konstrukcija, operater na računalu, rukovatelj viličarom, soboslikar – ličilac, zavarivač, pomoćni zidar, monter strojeva i konstrukcija i traktorist.

Na slici 1. možemo vidjeti razlike između broja uključenih u zatvorsko obrazovanje tijekom razdoblja od 2007. do 2017. godine. Tijekom 2011. i 2012. je bio znatno veći broj uključenih, što se podudara s podacima o tome da je u to vrijeme bila velika prenapučenost u zatvorima u Hrvatskoj; bilo je oko 5200 zatvorenika, a kapacitet je 3350 mjesta (Ministarstvo pravosuđa, 2012).

Slika 1. Zatvorenici i maloljetnici uključeni u izobrazbu u periodu 2007. – 2017.¹⁸

U tablici 2. je detaljno predočeno u kakve oblike izobrazbe su zatvorenici bili uključeni tijekom 2017. godine. Najveći broj zatvorenika je bio uključen u osposobljavanje te je samim time najveći broj zatvorenika završilo osposobljavanje. Tečajevi su jedini oblik izobrazbe u kojemu je jednak broj upisanih zatvorenika i onih koji su i završili. Devet zatvorenika je prekinulo osnovno školovanje, a samo jedan je prekinuo opismenjavanje dok je pet od šest upisanih 2017. godine završilo opismenjavanje. Visoku školu je upisalo troje zatvorenika, dva su završila, a jedan će nastaviti obrazovanje. Iz tablice 2. možemo vidjeti da je najpohađaniji oblik obrazovanja osposobljavanje za rad. Osposobljavanje za rad Jovanić i Petrović (2017) definiraju kao bilo koji oblik obrazovanja koji ima za svrhu pripremiti polaznika za rad u određenom zanimanju. Nedostatak stručne spreme negativno utječe na zapošljavanje te edukacija tijekom boravka u zatvoru može u tome pomoći (Mohammed i Mohamed, 2015).

¹⁸ Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>

Tablica 2. Zatvorenici i maloljetnici uključeni u različite oblike izobrazbe tijekom 2017. godine¹⁹

OBLICI IZOBRAZBE	TIJEKOM GODINE					
	upisali	završili	prekinuli	nastavljaju	u kaznenom tijelu	izvan kaznenog tijela
opismenjavanje	6	5	1	0	6	0
osnovna škola	60	23	9	28	54	6
osposobljavanje	218	131	7	80	216	2
obrtnička i strukovna škola	2	0	0	1	1	1
srednja škola	10	6	0	3	1	9
viša škola	1	0	0	1	0	1
visoka škola	3	2	0	1	0	3
tečajevi	49	49	0	0	49	0
UKUPNO	349	216	17	114	327	22

Kako bih dobila bolji uvid u to kako funkcionira obrazovanje u zatvoru u Hrvatskoj kontaktirala sam Ministarstvo pravosuđa, Upravu za zatvorski sustav i probaciju. Putem maila dostavili su mi podatke o tome kako je uređeno obrazovanje zatvorenika, točnije o Odgojnom zavodu u Turopolju i koji se programi obrazovanja ondje provode i o tome kakvi se programi obrazovanja provode u kaznionicama u Glini i Lepoglavi. U Odgojnom zavodu u Turopolju se izvršava odgojna mjera upućivanja u Odgojni zavod za populaciju maloljetnika i mladih punoljetnika, ondje se u okviru Osnovne škole Odgojnog zavoda Turopolje provodi osnovnoškolsko obrazovanje po programu za odrasle. U okviru iste škole se provodi i osposobljavanje za zanimanja kuhar, konobar, zavarivač i rukovatelj motornom kosilicom. Odgojni zavod Turopolje surađuje s više ustanova u realizaciji osnovnoškolskog i srednjoškolskog programa obrazovanja po posebnom programu ali i redovnog obrazovanja za pojedina zanimanja.

¹⁹ Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>

Većina kaznenih tijela izobrazbu zatvorenika provodi u suradnji s pučkim otvorenim učilištima ili drugim adekvatnim ustanovama iz sustava obrazovanja. Izobrazba se najčešće provodi u obliku dopisno-konzultativne nastave, a financira se od Ministarstva obrazovanja i znanosti i kroz projekte udruga koje financira Ministarstvo pravosuđa iz dijela prihoda od igara na sreću.

Kaznionice u Glini i Lepoglavi su najveće kaznionice u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske i ondje se najintenzivnije provode programi izobrazbe. U kaznionici u Lepoglavi programi izobrazbe se provode u suradnji sa Pučkim otvorenim učilištem Varaždin, a programi su sljedeći: pčelar, operater na računalu, primatelj jednostavnih jela i slastica, poslužitelj jela i pića, proizvođač povrća na ekološki način i voćar. Kaznionica u Glini surađuje sa nekoliko udruga i provode različite programe izobrazbe. Sa Udrugom za kreativni socijalni rad su tijekom 2019. godine proveli izobrazbu 15 zatvorenika za zanimanje keramičara. U suradnji sa Udrugom za promicanje informatike, kulture i suživota provedena je izobrazba 8 zatvorenika za zanimanje zavarivača, 4 zatvorenika za zanimanje kuhar i 10 zatvorenika za operatera na računalu. U suradnji sa Udrugom „Liga za prevenciju ovisnosti“ iz Splita tijekom 2019. godine je 5 zatvorenika u Zatvoru u Šibeniku i 13 zatvorenika u Zatvoru u Splitu osposobljeno za zanimanje kuhara.²⁰

²⁰ Podaci dobiveni u travnju 2020. godine u korespondenciji sa Ministarstvom pravosuđa, Upravom za zatvorski sustav i probaciju.

7. Primjer dobre prakse - Švedska

Država koja se izdvaja po svojim uspješnim i kvalitetnim strategijama u obrazovanju i postignutim rezultatima je Švedska. Već dugi niz godina oni ulažu velike napore u svrhu održavanja i povećavanja obrazovnog društva. Koncept cjeloživotnog učenja se u Švedskoj opisuje kao holistički smisao obrazovanja koji obuhvaća i priznaje učenje iz različitih okruženja (National Agency for Education, 2000). Ciler (2012) objašnjava koncept cjeloživotnog učenja u Švedskoj te govori da je uloga institucija dati podršku pojedincu i individualnom učenju u svim razdobljima u životu. Na primjer funkcija škole mora biti stjecanje znanja i vještina, ali strategija za to se mora temeljiti na pojedincu, a ne na sustavu i institucijama. Ono što odlikuje obrazovni sustav u Švedskoj je visoki stupanj decentralizacije; odgovornost za obrazovanje je podijeljena između Vlade i Parlamenta. Vlada propisuje nastavne planove i programe za obvezno obrazovanje, Parlament kontrolira obrazovne aktivnosti kroz određivanje ciljeva na nacionalnoj razini i odlučuje o financiranju, a središnje vlasti, općine i organizatori različitih institucija su odgovorni za osiguravanje obrazovnih aktivnosti koje su kvalitetne, ostvaruju nacionalne ciljeve i u skladu su sa zakonom (Ministry of Education and Research, 2009/10). Obrazovanje odraslih se u Švedskoj pojavljuje krajem 18. stoljeća putem inicijativa pismenosti, a nastavlja se i tijekom 19. stoljeća sa razvojem ostalih obrazovnih institucija, dok se danas provodi u različitim oblicima od programa osposobljavanja na tržištu rada, razvoj kompetencija na poslu do općinskog obrazovanja odraslih (Ciler, 2012). Danas se Švedska izdvaja kao jedna od najinovativnijih država prema obrazovanju zatvorenika, no nije uvijek bilo tako, obrazovanje u Švedskom zatvorskom sustavu se puno promijenilo kroz povijest. Početkom 20-og stoljeća stanje u Švedskim zatvorima je bilo takvo da su zatvorenici bili svatko u svojoj ćeliji i nisu smjeli imati puno kontakta kako ne bi negativno utjecali jedni na druge. Zatvorenicima je bilo dopušteno da pošalju samo jedno pismo mjesečno, a mogućnosti odabira knjiga za čitanje su također bile vrlo ograničene. 1842. godine donesen je statut prema kojemu su svi zatvorenici ispod 35 godina starosti morali sudjelovati u obrazovnim aktivnostima no i te aktivnosti su bile u skladu sa odredbom da je svatko u svojoj ćeliji da se spriječi negativan utjecaj jednih na druge. Tako su i tijekom obrazovanja učionice bile uređene tako da zatvorenici ne vide jedni druge ali vide profesora. Tek su u 1940-ima zatvorenici dobili dopuštenje da se više druže jedni s drugima i da imaju više kontakta sa vanjskim svijetom. Odgovornost za obrazovanje zatvorenika se kroz godine prebacivala sa ustanova za obrazovanje odraslih do lokalnih zavoda za zapošljavanje. Do značajne promjene je došlo 2007. godine kada je

Ministarstvo obrazovanja donijelo odredbu za obrazovanje zatvorenika, u skladu s tom odredbom zatvorski i probacijski sustav je mogao ponuditi obrazovne aktivnosti u skladu sa lokalnim obrazovanjem odraslih, također za te aktivnosti je bio odgovoran upravitelj zatvora, a zatvorski i probacijski sustav su bili autorizirani za davanje ocjena pod supervizijom nacionalne agencije za obrazovanje (Kosmidou, 2011).

Potrebe i mogućnosti obrazovanja osuđenika je članak iz 2016. godine napisan od skupine autora: Ljeposlava Ilijić, Olivera Pavićević i Hajdane Glomazić sa Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Cilj ovog članka je prikazati različite koncepte obrazovanja zatvorenika i njihovu analizu. Između ostalih opisan je i obrazovni program u Švedskom zatvorskom sustavu. U zatvorskom sustavu u Švedskoj postoji centar za učenje koji omogućuje svim zatvorenicima pristup obrazovanju, a svaki zatvorenik na temelju svoje razine obrazovanja, individualnih potreba i okolnosti ima svoj individualni plan učenja. Prioritet su oni zatvorenici sa nižom razinom obrazovanja. Obrazovanje koje se provodi u zatvorima prati nastavne planove i programe za obrazovanje odraslih na slobodi. Bio je proveden čak i pilot projekt učenja na daljinu tijekom kojega su svim zatvorenicima omogućili pristup računalima, a cilj je bio razvijanje i unapređivanje vještina elektronske komunikacije osuđenika. Nakon što je pilot projekt bio uspješan, učenje na računalima se uvelo u sve zatvore u Švedskoj. Problem je takvog učenja nedostatak komunikacije uživo ali zatvorenicima je uvijek otvorena mogućnost da ostvare kontakt sa nastavnicima. Provedena je i evaluacija tog projekta koja je ukazala na pozitivne efekte, zatvorenici su izjavili da im je taj program pomogao da razviju samopoštovanje i samopouzdanje te da izgrade pozitivan stav o obrazovanju i životu. No, autorice navode i nedostatke takvog načina učenja, a to je ograničenost online materijala koje zatvorenici mogu koristiti što zahtjeva više posla od nastavnika jer trebaju puno vremena da bi pronašli materijale koje mogu prezentirati zatvorenicima. To je dovelo do toga da u Švedskoj počnu razmatrati opciju da se zatvorenicima dozvoli i pristup internetu u obrazovne svrhe (Ilijić, Pavićević i Glomazić, 2016).

Zatvorenicima u švedskim zatvorima zakon nalaže da moraju sudjelovati u radnim aktivnostima tijekom izvršavanja kazne, aktivnosti mogu biti svrstane u četiri grupe: u obliku posla, obrazovanja, programa tretmana ili neke druge strukturirane aktivnosti. Ukoliko zatvorenik više puta odbija sudjelovati u aktivnostima piše se izvješće o njegovom nedoličnom ponašanju, no velika većina zatvorenika ipak želi sudjelovati u različitim ponuđenim aktivnostima. Studija Bra (The Swedish National Council for Crime Prevention, 2015) istražuje prethodno navedene radne aktivnosti u Švedskim zatvorima, evaluira pozitivan utjecaj koje aktivnosti imaju na

zatvorenike. Studija je provedena u 12 zatvora i za potrebe studije intervjuirano je oko 200 osoba, zatvorenika i zatvorskog osoblja. Navedene aktivnosti moraju biti organizirane i provođene ili bar nadgledane od strane zatvorskog osoblja, za iste švedski zatvorenici dobivaju novac. Primjer nekih aktivnosti koje spadaju u grupu posla su montaža i pakiranje, agrokulturalna, tekstilna i drvena industrija, poslovi čišćenja ili rad u kuhinji. Zatvorenici te aktivnosti često kombiniraju sa aktivnostima obrazovanja i programa tretmana. Pod četvrtu grupu aktivnosti odnosno neke druge strukturirane aktivnosti ulaze sve one koje se ne nalaze u prve tri grupe aktivnosti, tako to mogu biti na primjer joga i grupni treninzi. Sve četiri grupe aktivnosti bi trebale biti prilagođene potrebama zatvorenika koje su identificirane u individualnim programima izvršavanja kazne. Studija je pokazala da radne aktivnosti imaju uglavnom pozitivan utjecaj na zatvorenike i njihovo vrijeme provedeno u zatvoru iz razloga što svakodnevni rad i uključenost u aktivnosti im daje osjećaj „normalnosti“. Iako su u zatvoru, aktivnosti im pomažu da si kreiraju rutinu i da im vrijeme brže prođe. Također pohađanje aktivnosti dovodi i do smanjenja konflikata između zatvorenika, a od velikog značaja im je i to što za pohađanje aktivnosti dobivaju financijsku naknadu. Konkretno za sudjelovanje u programima tretmana i obrazovanju sudionici studije smatraju da te dvije grupe aktivnosti imaju dugoročno pozitivne efekte jer im povećavaju mogućnost zaposlenja, smanjuju recidivizam, povećavaju njihovo samopouzdanje i pružaju im znanja potrebna za upravljanje svojom svakodnevicom. Osim navedenih rezultata studije, autori su napravili i preporuke o tome što se može poboljšati, ukratko su to pristup smislenim zadacima, potreba za opsežnim prikazom ciljeva aktivnosti i veća povezanost radnih aktivnosti sa individualnim potrebama zatvorenika²¹.

²¹ <https://www.bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2015-11-17-work-education-and-treatment-in-swedish-prisons.html>

8. METODOLOGIJA

8.1. Cilj, istraživačka pitanja i svrha istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati bivše zatvorenike o njihovim iskustvima i kvaliteti obrazovanja u zatvoru.

Konkretnije, ovim istraživanjem se pokušava odgovoriti na temeljno istraživačko pitanje:

Što je motiviralo bivše zatvorenike za uključivanje u programe obrazovanja u zatvoru i kakva je po mišljenju bivših zatvorenika kvaliteta provođenja obrazovanja u zatvoru?

Iz tog temeljnog istraživačkog pitanja proizlaze sljedeća specifična istraživačka pitanja:

1. Što je bivšim zatvorenicima bila motivacija za uključenje u programe obrazovanja?
2. Kakvi su stavovi bivših zatvorenika o koristi obrazovanja u zatvoru za njih osobno?
3. Kakvo je bilo iskustvo komunikacije i odnos sa nastavnicima tijekom i izvan predavanja?
4. Kako su zadovoljni sa odabirom didaktičkih metoda odnosno je li građivo bilo prilagođeno njihovim potrebama?
5. Kakva je bila atmosfera među učenicima/zatvorenicima tijekom nastave?
6. Kakva su njihova iskustva sa materijalima potrebnim za učenje?
7. Što smatraju bivši zatvorenici kako se obrazovanje u zatvoru može bolje prilagoditi zatvorenicima?

Svrha ovog rada je prikazati iskustva bivših zatvorenika sa obrazovanjem u zatvoru. Dodatna svrha je upoznati se dodatno s područjem obrazovanja zatvorenika budući da nije posvećena dovoljna pažnja navedenom području iz andragoške perspektive u Hrvatskoj.

8.2. Uzorak istraživanja

S obzirom da je za ispunjenje cilja istraživanja bilo potrebno da uzorak bude bogat informacijama korišten je namjerni uzorak. U potrazi za sudionicima kontaktirala sam Udrugu Trebam sustav iz Zagreba koja mi je pomogla pronaći pet sudionika koji su sudjelovali u obrazovanju tijekom svog boravka u zatvoru i koji su voljni sudjelovati u istraživanju. Od pet sudionika, jedan je zbog posla morao otkazati intervju te su provedena samo četiri intervjua.

8.3. Opis sudionika

Prvi sudionik (u daljnjem tekstu SU1) trenutno ima 57 godina, u zatvoru je proveo otprilike 28 godina i 8 mjeseci. Vrijeme koje je proveo u zatvoru je između 1990. i 2020. godine. U zatvor je došao sa završenom osnovnom školom.

Drugi sudionik (u daljnjem tekstu SU2) trenutno ima 32 godine, u zatvoru je proveo otprilike 11 godina između 2005. i 2020. godine. U zatvor je došao sa završenom srednjom školom.

Treći sudionik (u daljnjem tekstu SU3) trenutno ima 58 godina, u zatvoru je proveo sve zajedno 9 godina i 6 mjeseci. To vrijeme provedeno u zatvoru je bilo između 1999. i 2015. godine. U zatvor je došao sa završenom srednjom školom.

Četvrti sudionik (u daljnjem tekstu SU4) trenutno ima 28 godina, u zatvoru je proveo otprilike 5 godina i 6 mjeseci, također u više navrata između 2010 i 2019. godine. U zatvor je došao sa završenom osnovnom školom.

Tablica 3. Podaci o sudionicima

	SU1	SU2	SU3	SU4
Godine starosti	57	32	58	28
Duljina izdržavanja kazne	28 godina i 8 mjeseci	11 godina	9 godina i 6 mjeseci	5 godina i 6 mjeseci
Godine tijekom kojih je sudionik bio u zatvoru	1990.-2020.	2005.-2020.	1999.-2015.	2010.-2019.
Obrazovanje s kojim je sudionik došao u zatvor	OŠ	SŠ	SŠ	OŠ

8.4. Metoda prikupljanja i obrade podataka

Budući da se istražuje fenomen obrazovanja zatvorenika, prigodno je bilo koristiti kvalitativno istraživanje koje može dubinski ispitati iskustva bivših zatvorenika i dati opširniji i specifičniji uvid u provođenje obrazovanja tijekom boravka zatvoru. Podaci su se prikupljali metodom individualnih polustrukturiranih intervjua. Tri intervjua su provedena u Zagrebu u prostorijama udruge Trebam sustav, a jedan je proveden telefonskim putem. Navedena tri intervjua su provedena u jednom danu sa kratkim razmakom između svakog intervjua jer je jedino tako bilo ostvarivo da intervjui budu provedeni „licem u lice“ zbog različitog mjesta boravka i radnog vremena sudionika. Neposredno prije intervjua svakom je sudioniku bilo objašnjeno da svi podaci koje podijele tijekom intervjua idu isključivo u svrhe ovog diplomskog rada te da je njihova anonimnost osigurana. Intervjui koji su se provodili bili su polustrukturirani, što znači da su unaprijed bila pripremljena pitanja (prilog 1.) prema kojima istraživač nastoji voditi intervju kako bi prikupio relevantne informacije. Polustrukturirani intervju ujedno omogućava i djelomičnu slobodu prilikom intervjuiranja gdje se određene teme i pitanja koja iz njih proizlaze mogu produbiti od strane sudionika. Istraživaču je omogućeno da proces intervjuiranja vodi u onom smjeru koji mu omogućava da sakupi što više kvalitetnih i za ovo istraživanje, relevantnih informacija. Polustrukturirani intervjui omogućuju dubinski pristup, koji odgovara potrebama ovog istraživanja te omogućava prikupljanje informacija kojima se nastoji prodrijeti ispod površine fenomena (Mejovšek, 2013). Barribal i While (1994) opisuju polustrukturirani intervju kao onaj koji je prikladan za dobivanje uvida u percepciju i mišljenja sudionika o kompleksnim temama, a zbog svojih karakteristika istraživaču omogućuje da dobije dublja objašnjenja odgovora. Intervjui su snimani sa dva mobilna uređaja kako zvučni zapisi ne bi bili izgubljeni zbog različitih mogućih tehničkih poteškoća. Zvučni zapisi su ručno transkribirani verbalno te gotovo doslovno što znači da u obzir nisu uzimane pauze, glasnoća, ton glasa i ostalo. Prilikom intervjuiranja smo međusobno; sudionici i ja nailazili na manje poteškoće sa razumijevanjem određenih pitanja i odgovora koje proizlaze iz različitih razina vokabulara. Odgovori su kodirani putem programa Dedoose tako što su se detaljnim iščitavanjem transkripata stvarali različiti kodovi prigodni za određene izjave sudionika te su kodovi organizirani u veće skupine odnosno kategorije. Kod pojedinih kodova su se stvorile različita područja i dimenzije odgovora, što je detaljnije vidljivo u kodnom stablu (prilog 2). Analiza podataka se provodila kroz tematsku analizu.

9. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Naredna poglavlja su podijeljena prema tematskim cjelinama koje su se izdvojile kao temeljni kodovi, a oni unutar sebe sadržavaju manje cjeline; kategorije, područja i dimenzije. Iz njih se može iščitati više dubljih informacija o navedenim većim tematskim cjelinama odnosno kodovima. Iako pojedina poglavlja nisu sadržana u istraživačkim pitanjima, smatrala sam da je važno uključiti ih u interpretaciju. Jedno od njih je i prvo poglavlje u kojemu možemo saznati kako su sudionici bili informirani o obrazovanju u zatvoru, koliko je trajao pojedini tečaj i ostalo. Nakon toga slijede poglavlja koja prate istraživačka pitanja (u nekim je poglavljima sadržano više istraživačkih pitanja), a to su: motivacija zatvorenika za obrazovanje, korisnost obrazovanja u zatvoru, didaktičko - metodičke odrednice nastavnog procesa, odgojno - obrazovna klima i primjedbe i preporuke sudionika o obrazovanju u zatvoru. Osim navedenih na samom kraju se nalazi još jedno poglavlje koje nije sadržano u istraživačkim pitanjima, no pojavila se potreba za tim dodatnim poglavljem radi zanimljivih informacija dobivenih tijekom intervjua koje se ne mogu svrstati u područja prema istraživačkim pitanjima, a sadrže relevantne informacije o obrazovanju u zatvoru.

9.1. Opće informacije o zatvorskom obrazovanju sudionika

Iako ovo poglavlje ne sadrži iskaze sudionika koji mogu odgovoriti na neka od istraživačkih pitanja, informacije u ovom poglavlju su od velike važnosti kako bismo saznali u koje oblike obrazovanja su sudionici bili uključeni i na koje oblike obrazovanja se odnose kasniji njihovi iskazi odnosno ostali rezultati istraživanja sadržani u sljedećim poglavljima.

Iz odgovora na pitanje „Na koji način ste bili informirani o obrazovanju u zatvoru?“ izvučeno je više dimenzija kao što su: putem brošura i letaka, tijekom razgovora sa stručnom službom, kroz pojedinačni program tretmana zatvorenika, putem oglasne ploče i usmenim putem u komunikaciji sa zatvorenicima.

„Pa većinom, ajmo reći ovako, dođu neki tečajevi nešto primjer putem oglasne ploče ili ovako nešto samostalno što se organizira ili nešto, a većinom ajmo reći preko tih oglasnih ploča. Ili ono što se reče od usta do usta i to je to.“ (SU2)

„jednostavno mi je bilo u programu od tretmana zatvora ponuđeno dal želim pohađat tu školu.“ (SU4)

„Pa kak bi to reko, pa dobiješ ja mislim, ima onih, kak se to zovu, voditelji, odgajatelji, u tom stilu nešto ne i onda kad se ide na te razgovore, isto prolaziš te razgovore u zatvoru od pedagoga, ovo ono svega, doktora vamo tamo. I onda ti on uvijek kaže imaš mogućnost tu i tu, očeš.. Znači to je prvi ajmo reć neki kontakt, kako se sjećam jel, onda mislim da su čak dijelili nešto čak, kako se to zove.. letke, brošure. „ (SU3)

„Pa je da, stručni suradnik za tretman. On naprosto s nama radi i onda oni nam to predlažu“ (SU1)

Iako jedan sudionik nije spomenuo da mu je obrazovanje bilo ponuđeno u programu pojedinačnog tretmana zatvorenika ili kroz početne razgovore sa stručnim suradnicima u zatvoru, ostala tri sudionika jesu što se podudara sa literaturom odnosno pravilnicima i zakonima prema kojima program pojedinačnog tretmana zatvorenika utvrđuje između ostalog strukovno usavršavanje i izobrazbu, a programi pojedinačnog izvršavanja kazne se donose i provode u suradnji odjela tretmana s odjelima za rad i strukovnu izobrazbu, odjelima zdravstvene zaštite i odjelima osiguranja²². Odgovori na ovo pitanje su važni za uvid u to koliko je informiranje zatvorenika o obrazovanju prisutno. Ipak je ono prvi potreban korak, već se kroz informiranje može utjecati i na motivaciju za obrazovanjem o kojoj će više riječi biti u sljedećem poglavlju.

U područjima ponuđenog i pohađanog obrazovanja prilikom kodiranja stvorene su dvije kategorije: formalno i neformalno obrazovanje. Formalno se dijeli na program srednje škole i programe osposobljavanja za različita zanimanja, a neformalno na radionice i tečajeve. Samo je jedan sudionik rekao da mu je bilo ponuđeno samo srednje strukovno obrazovanje za keramičara te je isto tako samo u njemu i sudjelovao: *„Bilo je ponuđeno za kao srednja strukovna škola za keramičara i ovaj, koliko se ja sjećam nije ništa drugo bilo ponuđeno, ovaj.. ništa onda sam to prihvatio tako da ovaj, ne, ne, mislim da čak nije uopće bilo ništa drugo, a uključen samo u ovo. „ (SU4)*, dok su ostali sudionici navodili više ponuđenih obrazovanja kako formalnih tako i neformalnih:

„,,Ponudili su razno razna školovanja, imate škole recimo ja sam išao u školu za voćara, ima školu za kuhara, ima školu za bravara, ima škola za informatičare, dakle nude se razno razni oblici naobrazbe naravno tko to želi.“ (SU1)

²² <https://pravosudje.gov.hr/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

„Ima tih, ima dosta, dosta tečajeva je bilo. Bilo je tih škola da se završe ti tečajevi, primjer za kuhar, konobar, voćar i tako nekih.“ (SU2)

„pa je bilo tih tečajeva nešto kao psihološki nešto savladavanje ljutnje, ovoga onoga, vamo tamo i tako nešto. Znači bilo baš brdo tih“ (SU2)

„Postojala je građevina, drvena, metalurgija, stočarstvo, ratarstvo i bijelo osoblje.“ (SU3).

SU3 navodi nedostatak visokog obrazovanja: *„U principu sve oblike ne, osim ono, faks nije bio i to, visoka stručna sprema nije bila.“(SU3)* dok prema Priručniku za zatvorenike (2018) zatvoreniku se može omogućiti visoki stupanj izobrazbe no ona ide na vlastiti trošak te samo ako se može uskladiti sa sigurnosnim razlozima (NN 150/13, glava XIII.).

A isto tako su navodili i više oblika obrazovanja u koja su bili uključeni. Od formalnog obrazovanja jedan sudionik je bio uključen u srednju školu za voćara: *„ja sam se bio već malo kasnije uključio u školu za voćara. (SU1), te radionice za rezbariju i edukaciju o uvezu knjiga koje pripadaju neformalnim oblicima obrazovanja: Dakle išao sam u te radionice za rezbariju i naprosto otkrio sam taj talent rezbarenja (...) To i što se tiče, radio sam na uvez knjiga, dakle to je još dodatna edukacija gdje sam naučio uvez knjiga raditi, korice na knjigama.“ (SU1).*

Drugi sudionik kao oblike formalnog obrazovanja u koje je bio uključen navodi: *„Završio sam za kuhara, pa sam i usput išo i na drugi tečaj sam išo za pomoćnog kuhara, pa sam ti išo i završiti, što sam išao.. e bilo je i treća opcija i na nju sam išo pomoćni kuhar program pripremljen za osobe sa posebnim potrebama. Sve komplet. To pa šta sam još završio, za bravarske sam ove završio neke, nešto brusač ovo i tako to. Rad sa metalom, to sam završio. Ima znači baš brdo brdo toga sam.“ (SU2)* te je osim toga sudjelovao u dva oblika neformalnog obrazovanja - tečaj za suvozača u automobilu i kroz edukaciju je uspio dobiti status hodže.

Treći sudionik je bio uključen u pet različitih osposobljavanja: *„Bilo je ovak znači ratarstvo, bijelo osoblje, ovo na bušilici, e da moro sam polagat za stočarstvo jer to je sve bilo za noćnog čuvara u sklopu stočarstva, pa sam ti moro polagat za radnika kao stočnog radnika i onda posebno za čuvara na farmi, razumiješ.“ (SU3).*

Samo dva sudionika su navela da su bili uključeni u oblike neformalnog obrazovanja kao što su radionice i tečajevi: *„To je bilo predavanje, to naprosto, to su bile vježbe kako kontrolirati bijes, nervozu, kako dakle jedna vrsta vježba da kroz tu vježbu čovjek se samokontrolira, maksimalno samokontrolira. U smislu kako rješavati probleme kroz razgovor, kako rješavati probleme na jedan miran način, civilizirani način, tako da je, po tom pitanju smo imali te ajmo*

reći tečajeva., (SU1), „pa je bilo tih tečajeva nešto kao psihološki nešto savladavanje ljutnje“ (SU2). Neformalni oblici obrazovanja koje su navela dva sudionika su vrlo česti, prema Izvješću o stanju i radu kaznionica (2018) provode se različiti tretmani i programi za specifične skupine zatvorenika koji imaju skupni naziv posebni programi tretmana i edukativno-razvojni programi. Njima pripadaju na primjer: trening socijalnih vještina, zatvorenik kao roditelj, prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja, tretman ovisnika o drogama, vozač - čimbenik sigurnosti u prometu i ostali.

Kroz pitanja koja su povezana sa vremenskim trajanjem stvorile su se tri kategorije odgovora: trajanje cjelokupnog obrazovanja zatvorenika, trajanje pojedinog tečaja i trajanje jednog predavanja.

Od četiri sudionika, jedan se obrazovao do šest mjeseci: „*To je sve skupa trajalo nekih, možda nekih četiri mjeseca. Možda nešto malo više, tako sad u grubo jer ima već je prošlo i vremena od tad ali nešto je bilo tako u tom smjeru.*“ (SU4), jedan se obrazovao do pet godina: „*ovo o čemu vam pričam to je trajalo, ne znam, četiri, pet godina.*“ (SU1), a dva više od pet godina: „*Negdje, negdje sedam i po godina.*“ (SU2), „*znači ajmo reć šest sedam godina, tu negdje od prilike.*“ (SU3).

Trajanje pojedinih tečaja raščlanjeno je na: samo jedno predavanje, mjesec dana, dva mjeseca, četiri mjeseca i šest mjeseci. Jedno predavanje je bilo za zanimanje stočara što je sudionik objasnio: „*Da, imaš samo jedno.. konkretno evo ja sam za stočarstvo u principu zašto zato jer su znali da neću radit na tome, onda sam samo imo jedno predavanje, to je bilo više pro forme, kak da ti kažem. Ne znam kak bi ti to objasnio ne, drugo je kad dođeš sa srednjom nekom školom ili visokom ili nečim, pa kad dođeš unutra ili si sad bez ičega ili si sad bez osnovne. Onda ovi moraju malo više ić proč neke stvari ne, mi ne trebamo. Onda ti kaže neke osnovne stvari, da ti neku brošuricu ono i to naučiš otprilike, vidiš šta je šta i to ti je to, razumiješ“ (SU3). Mjesec dana su trajali tečaj za suvozača i tečaj za rad na bušilici. Tečaj za kuhara je trajao dva mjeseca, dok su srednjoškolska obrazovanja trajala malo više. Srednja strukovna škola za keramičara je trajala četiri mjeseca, a škola za vočara šest mjeseci.*

Kod trajanja jednog predavanja, tri sudionika su navodila vremensko trajanje do dva sata, dok su prema iskustvu četvrtog sudionika predavanja bila u trajanju od pet do šest sati dnevno: „*Pa bilo je to po više sati, tako da je bilo sve skupa, ne znam šta bi njima obuhvaćalo jedno predavanje jer ona je imala neki program, ta gospođa što je predavala imala je neki program*

prema kojem nam je svaki dan držala predavanja. To nije sad trajalo tipa 45 minuta nego smo mi tamo znali bit ono po, ne znam, po nekih 5-6 sati i tako.“ (SU4).

O učestalosti predavanja dva su sudionika navela kako su se predavanja odvijala svaki dan osim subote i nedjelje, dok su dva navela da su imali predavanja u prosjeku dva do tri puta tjedno, no učestalost predavanja ovisi i o pojedinom tečaju kojeg su pohađali: „*To ide, e sad kako za koje je bilo, za neke imaš samo jedno predavanje ne.*“ (SU3), „*Pa neka predavanja su se odvijala skoro svaki dan, osim subote i nedjelje.*“ (SU1).

9.2. Motivacija zatvorenika za obrazovanje

Kroz proces kodiranja je motivacija podijeljena na motivaciju za uključivanje, motivaciju za dovršavanje započetog obrazovanja, na motivacije koje su bile prisutne od strane zatvorskog sustava i na to kakve bi sudionici htjeli da su motivacije bile prisutne, te dodatne motivacije.

Kod izvora motivacije se pojavilo mnoštvo različitih odgovora budući da je motivacija izričito subjektivan doživljaj (Andrilović i sur, 1985). Samo jedna kategorija pojavila se kod dva sudionika a to je korisno trošenje vremena i ona pripada području vremenske dimenzije, na istu se još jedan sudionik referirao sa razlogom višak slobodnog vremena. Od ostalih motivacija za uključivanje u obrazovanje sudionici su navodili razloge iz dva dodatna područja: socijalno - društvo i psihološko - odmak od negativnosti, rad na sebi i radi boljeg dojma drugih o njima. Podaci dobiveni ovim istraživanjem se podudaraju sa podacima dobivenim u istraživanju (Behan, 2014) u kojemu su sudionici kao motivaciju za obrazovanje navodili učenje novih vještina, prilagodbu na život u zatvoru, priliku za bijeg od monotonosti i rutine života u zatvoru, te korisno korištenje vremena za osobnu promjenu. Prema Reeve (2010) postoje unutarnja i vanjska motiviranost, dva sudionika su imala unutarnju motivaciju za uključivanje u obrazovanje:

„Naprosto, želio sam vrijeme koje provodim u kaznionici želio sam nekako iskoristiti na jedan najbolji mogući način, želio sam naprosto raditi na sebi, obrazovati se, vidjeti to, naučiti nešto novo, vrijedno. Naučiti naprosto, pogotovo posebno mi je bilo jako važno naučiti samokontrolu, kako rješavati.. jer kroz život sam rješavao neke situacije sve na način koji nije bio primjeren i tako ta edukacija me nekako, nekako me usmjerila na onaj pravi put koji je, koji je jako važan da na jedan zdrav način se rješavaju razno razne životne teškoće.“ (SU1)

„Pa iskreno imao sam i ovako i onako slobodnog vremena pa mi nije bilo na odmak da to završim.“ (SU4),

Jedan ispitanik je bio isključivo izvanjski motiviran društvom: „hah... a ne znam, to je sve stvar te neke situacije trenutne i tak. Znači kad sam došo tamo gledao sam di koga znam, a kad ono, di znam više ljudi pa lakše ti je s nekim kog znaš nego kog ne znaš. Sad da se mene konkretno pitalo, ja bi rađe išo u drvnu nego u metal ne. Nikad u životu nisam, nisam ni s drvom, al nema veze. Ja bi išo prije u drvnu ili neš, bila je tamo i za rezbarenje, svega je tu bilo ovak, zbilja čovjek može svašt naučit na nekim mjestima ne. Al to di mi je bila ekipa onda sam išo da i to ti je sad motiv, ak je to neki motiv razumiješ.“ (SU3)

Dok je jedan ispitanik započeo svoje obrazovanje tijekom boravka u zatvoru potaknut vanjskom motiviranošću, no kasnije se ona pretvorila u unutarnju: „ Pa prvo sam išao sa krivom namjerom ono ajd da uđe samo i u papire da sam ja to bio, možda jednog dana ono kad budem izlazio van i na slobodu kad budu ovi odlučivale te glavešne u zatvoru a da kažu joj vidi ovaj bio amo ovaj bio tamo i onda, ali sam onda počeo i ovako kako bi reko razmišljat što ne bi iskoristio neke mogućnosti pa da to možda nešto naučim a i korisno ću vrijeme iskoristit a i ujedno neću slušati ajmo reć primjer cimere ili ljude sa odjela pa usput ajmo reći da vidiš osobu sa vanjskog svijeta koja primjer predaje to i na neki način da se isključim na tih sat vremena da budem u nekom boljem okruženju na neki način. „ (SU2)

Motivacija za dovršavanje započetog obrazovanja dvojici sudionika nije bila potrebna jer kako kažu nije bilo teško i jednostavno pohađaš i ideš do kraja: „ to si odlučio, ideš i završiš to, nema tu sad teško ne teško, završit ću to ne.“ (SU3) „Ma gledajte mislim, nije to ništa moglo teško bit. S obzirom da je to zatvorski sustav oni su to pojednostavili pošto ima svakakvih ljudi i nepismenih i ovakvih i onakvih (SU4)“ .

Dok su ostali navodili da ono što ih je motiviralo da privedu kraju započeto obrazovanje su želja za učenjem, korist nakon izlaska na slobodu, ostavljanje nekakvog traga iza sebe te upornost.

Samo je jedan sudionik detaljnije opisao da su postojale pogodnosti koje je zatvorski sustav pružao zatvorenicima koji se uključe u obrazovanje:

„Pa eto, postoje razno razne motivacije kojim su se oni služili kako bi zatvorenike poticali, evo recimo razno raznim izlazima u grad, dakle stećete uvjet i kao nagrada da Vam se omogući izlaz u grad sa posjetom i tako dalje, kad vam dođe posjeta. Osim toga, dobivate kao nagradu i telefon recimo, imate telefon pola sata tjedno, a ovako vam produže na sat vremena tjedno. Tako da imate osim posjete i izlaska u grad, oni koji imaju veće kazne, njima se omogući i dodatna posjeta ili duža posjeta sa suprugom, duža posjeta sa obitelji kad vam dođu ovako,

bilo tko od obitelji. Tako da ima razno raznih tih motivacija kojima se oni služe kako bi zatvorenike motivirali.“ (SU1)“, dok su ostala tri sudionika vrlo jasno iznijeli svoja iskustva i rekli kako nisu postojale nikakve pogodnosti za zatvorenike uključene u obrazovanje: *„Neee. Ne, ne, ne.. ništa, u tom smjeru nije bilo nikakvih dodatnih pogodnosti.“ (SU4)*

„Nema, nema.. ne, ne. Ništa, znači ništa. Tak da ti se onda više čak i nećeš da bi mogo iskoristit te povlastice koje imaš, ti ne želiš gubit vrijeme na drugo nešto, razumiješ ne, i onda si ono, kak bi ti reko, tu si jako ono ograničen. Jako je to ograničeno.“ (SU3)

*„Nene, nema, svima je to isto, znaš. Onu ocjenu koju imaš kao, na neki način ako zaslužiš. Primjer ako imaš neku ocjenu, ista je ta ocjena i za onoga što ide na tečaj i što ne ide. Isto minuta ima, isto ima ovaj isto.. (...) Ne. Postojala su i obećanja za pogodnosti. Ako upišete kao to će, to će vas, ima da vas lansira to kaže u zvijezde, znate kol'ki ćete plus imat u očima kad se bude jednog dana odlučivalo. Ma da oprostiš u pi*** materinu da odletiš, di ćeš odletit. I tako su isto hvatali ljude na obećanja.“ (SU2)“*.

Navedeni rezultati koji govore da zatvorski sustav nije motivirao tri od četiri sudionika istraživanja ne idu u prilog podacima sa stranice Ministarstva pravosuđa prema kojima je jedna od zadaća zatvorskog sustava motivacija zatvorenika da ih se osposobi za samostalni život nakon boravka u zatvoru koji će biti u skladu s društvenim normama²³, a da je obrazovanje put do toga smatraju mnogi autori prema kojima je obrazovanje temeljni faktor resocijalizacije i smanjenja recidivizma te promjena ponašanja zatvorenika (Knežić, 2017; Jovanić i Petrović, 2017; Ilijić, Pavičević, Glomazić, 2016).

No budući da je zadaća zatvorskog sustava da stvori povoljne uvjete za zadovoljavanje obrazovnih motiva zatvorenika (Andrilović i sur, 1985) vrlo je važno imati uvid u mišljenja sudionika istraživanja o tome što bi moglo motivirati zatvorenike, a u moći je zatvorskog sustava. Sudionici istraživanja navodili su:

Pogodnosti: *„,recimo, to su da bi to, da bi se to ostvarilo znači ajmo reć da su to neke povlastice onda. Mora dat neke povlastice zatvoreniku“ (SU3)“*,

Ozbiljnost u radu službenika: *„Pa mislim da bi oni trebali svatiti ozbiljnije ajmo reći primjer svoj posao i tako to, jer, jer 90% službenika, možda 99% službenika u zatvoru obavlja neke poslove automatski i tako to“ (SU2)“*,

²³ <https://pravosudje.gov.hr/print.aspx?id=6159&url=print>

I motiviranje od strane psihologa: „*„ali psiholog bi mogo recimo pokrenuti.. Ja se sjećam recimo da je imala ta kad sam ovak pričo s njom neke stvari, nekad mi je ukazala na neke stvari, baš je ono, a ona je to pogodila ne. Sad kak da kažem, jel mora bit ta osoba toliko stručna toliko znat, jel teške su to situacije osoba, to se sve radi mora znači od pritvora krenut, ne od zatvora.“*“ (SU3).

Prijedlog sudionika o snažnijem motiviranju od strane psihologa se može povezati sa motivacijskim intervjuiranjem koje je zapravo organiziranje razgovora na takav način da osobe, u ovom slučaju zatvorenici postanu motivirani za obrazovanje i na promjenu na temelju vlastitih vrijednosti i interesa, što se postiže aktivnim oblikovanjem takvih stavova kod druge osobe od strane stručne osobe (Miller i Rollnick, 2012).

Također prijedlog sudionika o tome da su potrebne određene pogodnosti kako bi se motiviralo zatvorenike na obrazovanje je moguće ostvariti budući da je posao odgojno-obrazovnih djelatnika u penalnim ustanovama između ostalog i da daju svoje mišljenje na temelju kojeg se u suradnji sa drugim djelatnicima, zatvorenicima daju ili uskraćuju određene mogućnosti koje su im predviđene zakonom. To su na primjer: izlazak s posjetom i bez posjete, terapijski izlazak, izlazak s odgojiteljem, slobodna posjeta bez nadzora, telefoniranje bez nadzora i ostale (Kranjčević, 2014).

Isto tako, sudionik koji predlaže veću ozbiljnost u radu službenika, u nastavku svoje izjave iznosi i veći problem a to je nedostatak psihološke pomoći tijekom boravka u zatvoru:

„ono ljudi misle da u zatvoru da imaš ono primjer psihološku pomoć, ovu pomoć onu pomoć. Ako imaš neki problem primjer oni to rješavaju na način, da ti šaku primjer tableta za smirenje i onda sa tobom nema više niko problema, ti ležiš, spavaš ne tražiš ništa i onda na kraju nekog vremena ti nemaš nikakve želje, nemaš nikakve prohtjeve nego samo da ti se daje ta tvoja dnevna doza primjer tih tableta ovog onoga. I to ti je 95% znači zatvorenika. Ti koriste neke tablete za, jer jednostavno, ne znaju se, kako bi reko nositi se sa nekom situacijom životnom teškom.(...) nemaš ni od koga tražiti, jer što je, i ovo je primjer, referenti, referentice koje dođu ajmo reći u kaznionicu raditi i tako to, na početku.. na početku.. na početku su znači vrhunski što se tiče ono da se potruče ono tako to, znaš.(...) onda što se dešava, dešava se to da imaš zatvorenika vakih nakih, primjer nešto mu se da, omogući i onda primjer on to zezne na neki glupi mogući način i tako se desi par puta, onda više referenti i ne zauzimaju se primjer za nikoga, nego rade svoj poso onaj automatski, znači ništ ono. Znači jednostavno ne vodi se briga o.. o zatvoreniku nego prepušten je na neki način ono sam sebi.“ (SU2).

Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu, krajem 2015. godine na odjelu za tretman bilo je zaposleno 246 djelatnika, a broj djelatnika koji je predviđen za taj tretman je 401 osoba, što znači da je popunjeno tek 60% od predviđenog. Prema podacima iz 2017. godine zaposlenih u odijelu tretmana je manje nego u 2015. godini, 235 djelatnika (Izvješće, 2017). U odjelu za tretman su zaposleni: „stručnjaci društvenih struka, psiholozi, socijalni pedagozi, pedagozi, socijalni radnici, liječnici i drugi stručnjaci koji provode razne opće i pojedinačne programe, vode razne intervjuje i razgovore sa zatvorenicima, pomažu im u rješavanju socijalnih, osobnih, obiteljskih i ostalih problema te su im uvijek na raspolaganju“ (Izvješće, 2015:111). Iz odgovora ispitanika i Izvješća se može vidjeti da su podaci u korelaciji. Prema tome može se zaključiti da se nedostatak psihološke pomoći može objasniti sa malim brojem zaposlenih u tom sektoru. To ukazuje na smanjenu kvalitetu brige za zatvorenike i smanjenu kvalitetu života zatvorenika.

Kao dodatne izvore motivacije dva sudionika su navela da su ih mogle motivirati njima bliske osobe kao što su članovi obitelji ili prijatelji: „*a gle to sad može te obitelj, ili sam nešto što ti je izvana. Šta ja znam, nešto što si želio pa nisi, a tu možeš. Eto, to bi recimo bilo ili ovak nešto da te obitelj potakne ili netko.*“ (SU3), „*Pa mene je dosta motivirala obitelj. Ljudi koji me poznaju, rodbina, želio sam nekako da neovisno o tome što sam završio u zatvoru, što sam učinio nešto što je bilo pogrešno, da budu ponosni sa mnom, da vide da sam se promijenio, da sam spoznao smisao života, da radim, da se trudim da nekako sa svojim radom i zalaganjem pokažem da želim jedan drugačiji život, ispunjeniji život sa smislom i tako dalje. Dakle, najveća motivacija mi je bila obitelj, želio sam da se ponose sa mnom.*“ (SU1).

Dok je jedan sudionik kao dodatan izvor motivacije naveo osjećaj veće vrijednosti: „*A ujedno, što me još više motiviralo, motiviralo me to zato što sam se ja nekako osjećao vrijedno, osjećao sam se korisno, osjećao sam da radim nešto pravedno, ispravno, korisno za društvo, korisno za sebe i tako, to mi je bilo dosta motivacija.*“ (SU1).

Oba rezultata mogu pronaći utemeljenje i u rezultatima istraživanja (Costelloe, 2003) koje potvrđuje da je čest motiv za uključivanjem u obrazovanje tijekom boravka u zatvoru želja da zatvorenici samima sebi, a i drugima pokažu da su sposobni nešto postići.

9.3. Korisnost obrazovanja u zatvoru

Prilikom kodiranja odgovora za kategoriju korisnost obrazovanja u zatvoru izgenerirala su se sljedeća područja: osobna korist dobivena od obrazovanja u zatvoru, korist obrazovanja

zatvorenika za društvo i promjene u životu nakon sudjelovanja u obrazovanju u zatvoru. Kod osobne koristi od obrazovanja u zatvoru, odgovori trojice sudionika se mogu svrstati u dimenziju posao/hobi: „*Da, svakako. Naučeno znanje koristim kroz život nakon izlaska na slobodu, eto. Tako da sam, što se tiče same rezbarije, uključen sam u jednu radionicu gdje se rade razne kutijice male za nakit, šahovi i tako dalje.* „ (SU1)

„*Pa ipak naučiš nešto novo, ipak ti odradiš to, mislim ti si to završio, a završio si to da ipak to nešto i odradiš. Ipak si sad vani i neke stvari mi koriste čak evo, nešto što sam radio baš ne bi znao, morao bi zvat nekog, ne.*“ (SU3)

„*naravno, za obrt mi treba, treba mi ovaj završena ta strukovna škola. Ovaj, tako da mi je u tom pogledu korisno, ukoliko se odlučim da ću obrt otvarat a ne firmu ovaj, dira me dosta zato šta imam mogućnost da otvorim.*„ (SU4)

Rezultati su u skladu sa rezultatima istraživanja koje je provela korporacija RAND a nalaze se u meta analizi programa Evaluating the Effectiveness of Correctional Education (Davis, Bozick, Steele, Saunders, Miles, 2013) kojim su pronašli pozitivnu povezanost između obrazovanja u zatvoru i zapošljavanja nakon izlaska iz zatvora. Manger, Eikeland, Asbjornses i Torfinn (2006, prema Jovanić i Petrović, 2017) u istraživanju provedenom u Norveškoj 2004. godine su dobili slične rezultate u kojima su zatvorenici iznijeli svoje stavove da im je obrazovanje između ostalog pomoglo da bi se lakše zaposlili nakon izlaska iz zatvora.

Jedan sudionik je spoznao da je korist od obrazovanja u zatvoru u tome što je otkrio svoj talent za koji nije znao da ga posjeduje: „*To je taj dar koji prije nisam znao da ga imam, otkrio sam taj dar i to me nekako opušta, to me nekako raduje, smiruje i eto to je nešto jako jako vrijedno što mi koristi.*“ (SU1)

Također istraživanje (Kranjčević, 2014) koje ispituje stavove, mišljenja i iskustva zatvorenika o zatvorskom tretmanu, važnim osobinama djelatnika tretmana, obrazovnim potrebama zatvorenika, radu i obrazovanju unutar penalne ustanove, slobodnom vremenu u kaznenoj ustanovi i očekivanja od budućnosti zatvorenika je pokazalo da bivši zatvorenici uključeni u istraživanje smatraju da je obrazovanje u zatvoru bilo korisno za njih jer su redefinirali svoj identitet na bolji koji kasnije utječe na njihova ponašanja i djela i osnažili se za promjenu sebe. Tako je i sudionik ovog istraživanja redefinirao svoj identitet otkrivanjem novog talenta.

Dok jedan sudionik smatra da je obrazovanje u zatvoru imalo najveću korist u skraćivanju vremena provedenog u zatvoru te da mu psihički bude lakše: „*smatram da je bilo, bilo je što*

se tiče korisno iz onog razloga što sam reko da pa psihološki malo pomoglo, ajmo reći uskratilo dane te sve i toga svega“ (SU2). Iste su nalaze dobili i Manger, Eikeland, Asbjornses i Torfinn (2006, prema Jovanić i Petrović, 2017) u istraživanju provedenom u Norveškoj 2004. godine gdje su zatvorenici iznijeli svoje stavove da im je obrazovanje između ostalog pomoglo da svoje slobodno vrijeme koje provode u zatvoru provedu na konstruktivan način i time smanje dosadu.

Na pitanje korisnosti obrazovanja zatvorenika za društvo općenito, odgovori idu u tri dimenzije:

- resocijalizacija zatvorenika: „*Apsolutno da, mislim da je to jako važno. Da je jako važno i korisno da društvo zatvorenicima omogući obrazovanje kako bi oni na slobodu izašli nekako obogaćeni novim znanjima i koje sasvim sigurno im koristi da imaju život.*“ (SU1),
- obrazovanost osobe: „*Pa u svakom slučaju bolje bit obrazovan nego neobrazovan. Nema tu posebne nauke sad.*“ (SU3)
- relativnost koristi obrazovanja zatvorenika za društvo: „*A gledajte, korisno za društvo.. to je sve jako relativno pitanje, jer ljudi su totalno nepredvidivi općenito unutra. Ljudi su dosta nerealni unutra da kažem ovaj, ti zatvorenici zato šta.. to je sve jako relativno, danas on priča ovo, sutra ono, preksutra treće nešto, a kad izađe van je to skroz nešto drugačije*“ (SU4).

Na pitanje „Što se u Vašem životu promijenilo nakon obrazovanja u zatvoru?“ dvojica sudionika su jednakog stava da su te promjene neznčajne: „*Ne mogu reći da je nešto bitno, znači značajno da se nešto promijeni, znaš to ne mogu reć. Znaš unutra se nisam ništa na neki način naučio što bi mi sad baš ono nešto koristilo.*“ (SU2), „*A gle, sad da mi je baš obrazovanje u zatvoru promijenilo život nije. Da budem iskren, ne. Nije to.. obrazovanje, pomoglo mi je, ali sad da mi je promijenilo.*“ (SU3). Mohammed i Mohamed (2015) govore da profesionalno osposobljavanje između ostalog pomaže zatvorenicima da razviju komunikativne i vještine pismenosti, što potvrđuje i iskaz jednog sudionika : „*Pa možda malo, možda malo, kako bi reko, možda malo, možda malo govor. Hoću reći možda malo vokabular sam bio proširio, to je možda jedina promjena.*“ (SU2). Jedan od ostale dvojice sudionika smatra da je jedina promjena u tome što sada ima diplomu: „*Pa promijenilo se ovaj, a ništa, samo to da sam imo tu školu tada završenu, znači ništa konkretno, nisam čak ni računao da ću radit taj posao.*“ (SU4), dok drugi navodi kako je obrazovanje promijenilo njegov pogled na život i svijet: „*Pa promijenilo se sve zapravo, promijenio se moj pogled na svijet, pogled na život, pogled da se nešto kroz to obrazovanje i stečena znanja i vještine naprosto stvaram nešto vrijedno, stvaram nešto korisno.*

Sve što radim, to obrazovanje mi je to omogućilo. Dakle, velim, osjećam se vrijednim kad učinim sa svojim rukama nešto i to što učinim naprosto da li nekom darujem, da li nekom poklonim, da li ide u svrhu novčanih sredstava da prodam taj svoj rad i tako dalje. Tako da, da je to eto jako važno.“ (SU1). Ovaj iskaz se može usporediti sa rezultatima istraživanja (Kranjčević, 2014) u kojem zatvorenici iznose stavove da im je obrazovanje u zatvoru pomoglo i osnažilo ih za promjenu sebe, u slučaju SU1 vlastitog pogleda na život i svijet.

9.4. Didaktičko-metodičke odrednice nastavnog procesa

Didaktičko-metodičke odrednice nastavnog procesa u ovom diplomskom radu promatrane su kroz materijale koji su se koristili u učenju i poučavanju, metode poučavanja, dobivanje povratne informacije, mogućnost praćenja sadržaja i informiranje o ishodima učenja.

Svi sudionici su za materijale koje su oni koristili naveli udžbenik odnosno brošuru sa sadržajem tečaja koji pohađaju, dva sudionika su navela bilježnice, a jedan je spomenuo i korištenje računala: *„Imali smo pristup računalu, ali međutim, na tom računalu ste ajmo reć kako bi reko. Na tom računalu nije bilo ajmo reć ama baš ništa, na tom računalu imate, šta imate, ima muzike i igrica nekih i to je to, a da će bit neki obrazovni na tom kompjuteru, nije bilo“ (SU2). U kojoj mjeri su im bili dostupni ti materijali, svi sudionici su odgovorili jednako, a to je da su im na početku pojedinog obrazovanja profesori dali brošure ili udžbenike koje su mogli nositi sa sobom u ćelije i učiti iz njih kad god požele: „onda nam je to dato da u svojim ćelijama učimo i to je nekako, oni su to znali isprintati nam nešto poput knjige i onda nam to podijeliti i mogao si lijepo u sobi učiti sve detaljno.“ (SU1), „To smo nosili sa sobom, to što smo dobili na početku to smo sa sobom nosili.“ (SU4). Prema odgovorima sudionika možemo zaključiti da su im svi potrebni materijali bili dostupni i time su osigurani osnovni uvjeti za njihovo obrazovanje.*

Na pitanje smatraju li da su im bili potrebni dodatni materijali izvan onih koji su im bili dostupni, tri sudionika su odgovorila da im nisu bili potrebni dodatni materijali, dok je jedan sudionik spomenuo potrebu za internetom: *„Smatram da ljudima što se tiče obrazovanja ondje, da bi bilo jako dobro imati pristup internetu za naučiti neke stvari, za ajmo reć za školovat se. Da bi bilo dobro neki pristup internetu imati.“ (SU2). Prema istraživanju (Foršek, 2014) provedenom na zatvorenicama zatvora u Požegi iste potrebe je izrazilo 43 (69,4%) ispitanice od ukupno 62, dok njih 19(30,6%) nije izrazilo potrebe za internetom. Korištenje interneta u zatvoru je poteškoća na koju nailaze u mnogim zatvorima diljem Europe. Danas je*

praktički nemoguće pripremiti osobu za tržište rada ako ona nema razvijenu digitalnu pismenost stoga je potrebno osmisliti način i omogućiti zatvorenima pristup računalima i internetu (Costelloe, Langelid i Wilson, 2012). No to treba biti na način koji se neće moći zloupotrijebiti, o tome su iznijeli svoje stavove i neki od sudionika istraživanja, jedan koji nije imao pristup internetu no smatra da bi se zlorabio: „*To je, to je.. u to nema sumnje što se tiče da se ne bi zlorabio i to, ali.. ali treba makar pružiti priliku.. jer ko što ste vi sad na primjer rekli, dal bi se on zlorabio, to u 99% znači je da bi se zlorabio, al opet mi ne možemo reći nego evo stavi ti njega, pa onda vidi dal bi se zlorabio ili ne bi.*“ (SU2) i jedan sudionik koji je opisao da su polaznici informatičkih tečajeva imali računala na korištenje koja su imala u sebi ograničeni Internet što je detaljnije objasnio: „*Ne Internet, imali smo računalo na internetu, neke stvari su bile ovak, to je bio ograničen onaj Internet. Ak razumiješ.. znači imaš par tih nekih onih, razumiješ, koje ti možeš otvorit, al ne mogu izać van, ne mogu se oni... to su oni ograničeni, al možeš ono normalno učit sve što treba, to je normalno razumiješ i sad ima ovih nekih stvari koje su vezani uz zatvorski sustav, koje su, koje možeš ono otvarat. Koje ti možeš normalno čitat, pisat molbe ovo ono, nešto.. igrice, bilo je tu svega znaš ono, ali ne.. ograničen, ne znam te izraze, slabo koristim to pa..*“ (SU3).

Materijali i oprema koju su profesori koristili tijekom poučavanja su: knjiga, stalci, projektor, monitori i grafoskop: „*Znači koristila se knjiga*“ (SU2), „*Pa koristili su razno razna pomagala. Recimo imali su razno razne stalke, pa na stalcima su imali razne slike putem kojih su nam ukazivali na ovo vezano za stvari koje su obrađivali, ne. Dakle koristili su se s tim stalcima, razno raznim slikama, imali smo recimo preko monitora, imali smo jedan monitor i preko tih monitora su puštali sve vezano za taj program.*“ (SU1), „*Imali su ovaj na projektoru tu i tamo bi nam isto pokazivali neke šeme što su imali oni sami kreirane. Na primjer na onome... na projektoru i na onome..(..)Da, da, da grafoskop da.*“ (SU4).

Kroz njihove opise ispitnih situacija i kroz čitav intervju dobili smo nekoliko dimenzija o metodama poučavanja profesora a to su: standardno (kao u redovnom obrazovanju), prilagođeno polaznicima, usmeno predavanje o sadržaju, propitivanje u svrhu ponavljanja gradiva i praktičan rad uz objašnjavanje.

„*Predavanjem i ona u toku predavanja kad je netko bio zainteresiran za nešto onda bi jednostavno, jednostavno bi mogo pitat i tako, bilo je dosta otvorenog tipa. Nije nitko sad bio zakinut, da je bilo striktno neko predavanje pa da nije netko imo pravo da postavlja pitanje ili tako nešto. Što se tiče toga bilo je dobro organizirano jer opet ima ljudi koji više ili manje razumiju pa su se tome prilagodili jer valjda su očekivali to.*“ (SU4)

„Oni su, kako bi reko, oni su ajmo reći izrecituju ono par stvari i onda bi bilo propitivanje osoba koje su prisutne o tome što se pričalo primjer. Onda se ponovi to gradivo na neki način.“ (SU2) Jedan od sudionika je napomenuo da su se profesori zbilja trudili maksimalno objasniti sadržaj te da su potkrjepljivali raznim snimkama: „zbilja su se trudili da nam maksimalno ovo pojasne svaku točku predmeta koji se taj dan predavao i obrazlagali su na sve načine i velim to potkrijepili razno raznim snimkama.,, (SU1)

Kroz odgovore sudionika nije moguće vidjeti jesu li nastavne metode bile korištene u svrhu razvoja ili promjene ličnosti i na način koji omogućuje polaznicima obrazovanja da aktivno uče i razvijaju svoje potencijale kako Lavrnja (1998) opisuje da bi nastavne metode trebale biti korištene. Postoji mogućnost da se u formalnim oblicima obrazovanja u zatvoru tome ne pridaje dovoljna pažnja.

Svi sudionici su potvrdili da su profesori koristili metodu rada u grupi. Jedan sudionik je spomenuo rad u manjim grupama: *„Da, znali smo u grupama koliko se sjećam. Pa ništa onda bi se podijelili u dvije ili tri grupe i onda bi određeni zadatak ovaj rješavali kroz te manje grupe i onda bi prezentirali rezultate tog sadržaja.“ (SU4)*, drugi sudionik je spomenuo da su radili u grupama od četvero: *„To su grupe od četvero bile pa to se nešto sa strujom radilo i onda se sklapa znaš, svaka grupa ima određeni dio koji mora napraviti da bi se to onda na kraju poklopilo ne“ (SU3)*, treći sudionik je naveo da su radili u grupama uglavnom na terenu i detaljnije opisao: *Pa nekako, većinom smo radili kad smo išli na teren takve, sad govorim isključivo o obrazovanju voćara dakle bili smo podijeljeni u više grupa pa tako da onda ovo, jedan pravi mjesto gdje će se sadnica usaditi, jedan stavlja sadnicu, drugi recimo gnoji sadnicu, treći stavlja zemlju i tako dalje. Recimo i onda ovo kad smo išli učiti obrezivanje voćki i tako dalje isto nas je bilo u grupi tako da ovo jedan obreziva, drugi gleda, pa naprosto onda se mijenjamo i tak dalje.“ (SU1)*, dok je četvrti sudionik opisao svoja negativna iskustva rada u grupi: *„...ajd dobro je dok rade dvoje, al di je troje ili četvero, svaki ima svoju neku filozofiju i nema znači to dok se dogovoriš treba jedno sat vremena prvo da se dogovore. Onda ajd na kraju onaj ko ima najviše živaca pobijedi on i dobro, znaš.. ko se ima najviše svađat, znaš,“ (SU2).*

Metode koje se koriste u obrazovanju i najčešće spominju u literaturi su: metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda praktičnih radova, metoda čitanja i rada na tekstu, metoda crtanja i pisanja i metoda igranja uloga. Važno je pravilno koristiti različite metode primjerene cilju specifičnog nastavnog sata. Izbor metoda ovisi o: primarnom mediju komuniciranja, sadržaju, zadacima obrazovanja, iskustvu i mentalnoj kondiciji učenika,

također i o stavovima nastavnika (Andrić i sur, 1985). Rezultati ovog istraživanja su pokazali da su profesori uključivali različite metode rada u svom poučavanju koje se prema ranije navedenoj podjeli mogu svrstati u: metodu razgovora, metodu usmenog izlaganja, metode demonstracije, metode praktičnih radova i metode čitanja i rada na tekstu. Dakle sudionici nisu spomenuli samo dvije metode; metodu crtanja i pisanja i metodu igranja uloga.

Povratne informacije od profesora su sudionici dobivali na različite načine: ocjenjivanjem nakon ispitivanja, povratnom informacijom na zadatke koje su trebali obaviti samostalno, povratne informacije su prema iskustvima sudionika bile prisutne i kvalitetno pružene: „*Da, da, da. Konkretno ovo je okej, ovo nije. Ne,ne,ne okej su.. to što se tog tiče to je zbilja odlično odrađeno.*“ (SU3). U tim povratnim informacijama bilo je pohvala i korekcija u vezi toga što se može učiniti bolje: „*Pa to je bio uobičajeni pristup profesora, dakle, kad netko napravi nešto super bio je itekako pohvaljen. Kad je netko napravio malo manje super onda mu je ukazano da je pogriješio i gdje bi trebao malo još više poraditi. Dakle profesori su nas maksimalno poticali, motivirali i velim, pohvale uopće nisu izostajale kad jel, (..) Je, poticali su nas maksimalno i pohvaljivali i velim bilo je i situacija kad nije bilo dobro no oni to i kažu šta nije bilo dobro i kako na koji način to ispraviti.*“ (SU1)

Prema navedenim rezultatima o načinu dobivanja povratne informacije možemo zaključiti da su profesori imali kvalitetan pristup prema polaznicima obrazovanja koji je sadržavao sve potrebno, točnije ohrabivanje i odavanje priznanja, poticanje, davanje prijedloga i vođenje dijaloga (Bognar i Matijević, 2002).

O tome kako im je bilo pratiti prezentiran sadržaj trojica sudionika su se složili da je bilo primjereno njima i da su mogli pratiti sadržaj: „*Normalno, da.. ništa, najnormalnije.*“ (SU3), „*meni nije bilo teško iz razloga jel objašnjavanje same teme tečaja je bilo nekako onako jednostavno, jednostavnim riječima oni nam su to nekako prezentirali i nije bilo, bilo je dosta onako interesantno, zanimljivo, pogotovo kad se prijavite za tečaj za nešto što vas zanima onda jednostavno nije Vam teško, nastojite maksimalno da se koncentrirate, da pratite nastavu, da sudjelujete u nastavi i tako da upijate ovo znanje, zbog toga ste tu, ne.*“ (SU1), „*Pa normalno mi je bilo pratiti. Ono, kako bi reko, nije.. nisu to neka.. to su većinom bila predavanja iz ajmo reći iz svakodnevnog života jer ja sam bio radio ondje i u kuhinji sam radio i onda sam ajmo reći već sam imo neko znanje o tome svemu, znaš pa mi je onda bilo lakše i tako to. I za praksu i ovo*“ (SU2), dok je jedan sudionik komentirao kako smatra da je bilo vrlo pojednostavljeno: „*Ma gledajte mislim, nije to ništa moglo teško bit. S obzirom da je to zatvorski sustav oni su to pojednostavili pošto ima svakakvih ljudi i nepismenih i ovakvih i onakvih, pa jednostavno su*

to, taj dio ovaj oni maksimalno pojednostavili tako da je to meni bilo u biti dosta poprilično smiješno, ali dobro eto, kažem, vrlo je jednostavno da bi ga malo dijete moglo završit. Mislim najlakše rečeno ono, nikakve komplikacije.“ (SU4). Dakle iskustva svih sudionika sa praćenjem prezentiranog sadržaja su pozitivna i nisu imali problema sa praćenjem nastave što je nužno da bi profesionalno osposobljavanje uopće imalo smisla; ono se mora prilagoditi potrebama i mogućnostima zatvorenika (Jovanić i Petrović, 2017).

Iskazi sudionika pokazuju da su dobivali upute za pripremu za nastavni sat, no iz iskaza sudionika nije uočljivo da su profesori jasno ukazivali na same ishode nastavnog procesa odnosno što će polaznici obrazovanja biti sposobni nakon nastavnog sata. Prema odgovoru jednog sudionika ishode učenja su mogli pronaći u udžbeniku: *„Pa rekla bi, imali smo u udžbeniku te neke lekcije.*“ (SU4), dok su druga dva sudionika objasnila da bi profesori na kraju sata rekli što trebaju pripremiti za sljedeći put: *„Reko je svaki put kad odlazi, odma nam kaže i za sutrašnji dan koju ćemo temu obrađivati. Tako da, ovo naprosto, naprosto nam i govori na način da si pripremimo za sljedeći čas šta trebamo pročitati, šta trebamo na neki način upoznati se sa temom koju ćemo pričati i tako dalje, da,, (SU1), „to se taj dan dođe, pa se eventualno za drugi put napravi ajmo reć nešto u stilu domaće zadaće, pa da se malo razmisli o tome ili ono, to tak funkcionira. Znači taj dan se dođe, upoznavanje ovo nešto vau, onda ti kaže pročitaj ovo i onda se dođe drugi put pa onda se o tom priča.*“ (SU3).

9.5. Odgojno-obrazovna klima

Odgojno-obrazovna klima je procesom kodiranja podijeljena na verbalnu i neverbalnu komunikaciju, odnose i emocije. Verbalnu komunikaciju sa profesorom sudionici su opisali kao pristojnu, standardnu i profesionalnu: *„Pa dosta profesionalno je to bilo, pa ne znam neki, neki standardni odnos, profesionalni učenik učitelj tako da.. a što se tiče tog dijela kažem, profesionalno odrađeno“* (SU4), *„Bila pristojna komunikacija, znaš.. normalna ono, kako bi reko, nije bilo ništa, ne znam kako bi reko..“* (SU2). Komunikaciju s kolegama su uglavnom opisali kao ozbiljnu, standardnu i korektnu odnosno da je bilo poštovanja u njihovoj komunikaciji, no spomenuli su da je bilo i humora: *„a isto ko u školi. Negdje se našali, negdje ozbiljno. Negdje ovak, negdje onak.. niš posebno. To sve ko u školi, znači to je kažem, gleda se.. izbjegavaju se neki kontakti, izbjegavaju se neke stvari, to sve vodi nečem drugom.*“ (SU3), a jedan sudionik je podijelio svoje iskustvo o zadirkivanjima između zatvorenika: *Pa tu je bilo razno raznih zadirkivanja, tak da ono ponekad je znalo doć do situacije kad neko malo manje razumije ili recimo na način da neki zadatak napravi onako pogrešno ili ne onako, e onda smo*

znači kroz ta zadirkivanja znalo je doći i do problema onako da je glup, da je ovo ono.. i bilo je svakakvih upada i svakakvih ovako ispada po tom pitanju. Da, bilo je i problema na koje recimo profesori nisu mogli, nisu mogli nekako utjecati i onda se morala tu umješati i služba osiguranja da bi nekako uvela red.“ (SU1).

O neverbalnoj komunikaciji sa strane profesora sudionici su osim standardne neverbalne komunikacije mogli uočiti smirenost: *„Pa profesori su po tom pitanju, velim, dosta onako bili smireni.“ (SU1)* i umoran govor tijela: *„Umoran.. umoran, jer sigurno se ni njemu baš ne da poslije, možda je došlo poslije posla il je možda došlo ne znam, čitav dan nešto radeći ovo ono.“ (SU2)* koji je još detaljnije opisao: *„Govor tijela je bio kako bi reko, ko da tijelo kaže oće li ovo proći pa da idem kući, eto tako je bilo što se tiče govora tijela. Znači, a tako isto i slušatelj i on i slušatelj i mi i svi, svi gledamo na sat, ajd da i ovo prođe da skinem s glave“ (SU2).* Dok je o neverbalnoj komunikaciji između zatvorenika jedan sudionik rekao da su imali vrlo dobru neverbalnu komunikaciju međusobno: *„Pa bilo je odlično, kako bi reko. Nismo ni trebali, ne trebamo niti razgovarati nego.. dovoljno je znači da pogledamo jedan drugoga i da sve znamo i da sve rečemo jedan drugome u sekundi, znaš.“ (SU2),* također je rekao da im je govor tijela bio umoran, a jedan sudionik je spomenuo da je znalo biti i povišenih tonova u komunikaciji od strane zatvorenika: *„Bilo je povišenih tonova što se tiče ovako dobacivanja zatvorenika prema profesorima i tako dalje.“ (SU1).*

Odnos s profesorom je vrlo individualan no u opisima tog odnosa mogu se primijetiti sljedeće dimenzije: vrijedan, koristan, korektan, ljubazan, standardan, služben, opušten, pristupačan i šaljiv.

„Pa ja bi ga opisao kao vrijedan i koristan. Kako na samom času tako i van časa, znali smo dosta pričati ovako, znali smo se i vidjet na krugu i ovo. Sve ono nekako šta bi, šta bi mi bila nekako nepoznanica ili šta me zbunjivalo nešto, znao sam ovako mimo časova, ponekad recimo neke stvari možda mi je bilo neugodno pitat ono, pa onda znam to pitat ovako nasamo. Pa znali smo se srest ovako na hodniku ili ovak na krugu kad profesor prolazi onda mu priđem i svaki put je njihov odaziv i pristup je bio zbilja okej, ono nikad nije nitko od njih izbjegao taj susret ili odgovor ili da nekom nešto protumači i tako dalje. Ne, po tom pitanju zbilja su maksimalno su bili korektni i ljubazni.“ (SU1)

„Pa većinom je bilo na neki način na zezanciju, znaš. Kako bi reko da, ne znam kako bi reko.. nekad bi reko primjer nešto ovako ili nešto ja bi nešto i okrenuo na zezanciju da ajmo reć na

neki način da otu sumornu bogati atmosferu nešto malo da je podignem, znaš ono. Ne znam, ne znam što bi reko. „ (SU2)

„Okej. Čisto ono u redu, najnormalniji ono, niš posebno, ništa, baš ono kak treba. „ (SU3)

„...služben. Odnos učitelj učenik, opušteno ono, nije bilo nikakvih tenzija, nije bilo nikakvih nelagoda, normalno, to je sve baš bilo ono, baš je bilo okej. Ljudi su bili pristupačni i to je to.“ (SU4)

Svi sudionici su odnos s kolegama opisali kao dobar, jedan sudionik je dodao da je odnos bio i humorističan: *Pa velim, ja osobno sam imao dobar odnos iz razloga, velim, zato što su ljudi gajili jedno određeno poštovanje, neki više, neki su nekako zbog tih mojih prijašnjih stavova i postupaka nekako su uvijek gledali da se ne dovedu u situaciju da bi me, šta ja znam, naljutili ili nešto. Ali znalo je tu biti i šala, znao sam se našaliti i na svoj račun kako i na tuđi. Bilo je tu i lijepih, humorističnih situacija.“ (SU1), a jedan sudionik ga je dodatno opisao kao standardan: *„Dobar, dobar, okej. Tu je dosta ljudi općenito šta, a mislim okej ono, nisi, ne moraš ti, nisi ti dužan sad sa nekim imat neki ne znam kakav odnos, znači, sve regularno, jer dosta tih ljudi što su bili unutar tog školovanja ili smo bili na istom odijelu ili se znamo,“ (SU4).**

Također je jedan od sudionika spomenuo natjecanje između polaznika obrazovanja: *„a mi smo se na neki način takmičili. Šta ja znam, ono, trudili smo se da zbilja učimo da ostavimo dobar dojam i da tako pokažemo znanje da nekako eto, ne samo da oduševimo njih, zapravo da oduševimo naprosto sami sebe., (SU1, a natjecateljske odnose između polaznika obrazovanja spominju i Bognar i Matijević (2002) prilikom opisivanja kakvi odnosi između učenika mogu biti: suradnički ili natjecateljski, ovaj iskaz je primjer jednog natjecateljskog odnosa ali u pozitivnom smislu jer su se trudili što bolje naučiti i pokazati se u što boljem svjetlu. Natjecateljski negativni odnosi između polaznika obrazovanja se mogu uočiti iz opisa rada u grupi jednog od sudionika: *„Rat! Rat! To je nemoguće.. ajd dobro je dok rade dvoje, al di je troje ili četvoro, svaki ima svoju neku filozofiju i nema znači to dok se dogovoriš treba jedno sat vremena prvo da se dogovore. Onda ajd na kraju onaj ko ima najviše živaca pobijedi on i dobro, znaš.. ko se ima najviše svađat, znaš, vremena.“ (SU2).**

Na pitanje kako su se osjećali tijekom predavanja samo je jedan sudionik doživljavao pozitivne i tople osjećaje te osjećaj veće vrijednosti: *„Pa osjećaji koje sam ja osobno doživio nekako, nekako pozitivni su osjećaji bili. Nekako u većini slučajeva pogotovo što sam si nekako posvjestio da činim nešto dobro, da činim nešto pozitivno, da činim nešto vrijedno, korisno za mene samoga i imam iskustvo što se tiče samih osjećaja veoma onako i topli i pozitivni i*

naprosto eto, osjećao sam se nekako drugačije. Osjećao sam se da više vrijedim.“ (SU1). Odgovori ostalih sudionika se mogu opisati kao neutralni ili standardni: *„Nema baš puno osjećaja na tom. Gledaš onako, kako bi reko ono blago telećim pogledom.“ (SU2), „Pa kažem Vam okej skroz, sve okej, ništa nije bilo.. niti ikakvih tjeskoba niti šta ja znam čega. Skroz okej. „ (SU4),* a jedan sudionik je detaljnije objasnio da su njegovi osjećaji tijekom predavanja bili povezani sa njegovim mislima toga dana: *„Pa ne znam, ne mogu.. To je isto sad pitanje je nemoguće odgovorit na to pitanje.. Jednostavno ne mogu, ajmo reć, taj dan ako je srijeda utakmica, razmišljat ću o utakmici pusti me sad, ak je utorak nema problema, mislim, razumiješ, nema toga.. ne postoji sada da mogu odgovorit, neki put jednostavno zanima me, pratim.. eto to je, čisto.. znači ko kad bi u školu išli, taj dan je ovak, drugi dan je onak to je..“ (SU3).*

Budući da kod populacije zatvorenika prevladavaju negativne emocije povezane s obrazovanjem, zadatak zatvorskih službenika je pretvoriti te negativne emocije u pozitivne i ostvariti pozitivnu klimu. Pozitivna klima se ogleda u prevladavanju osjećaja ugone, da sudionici u obrazovanju rado dolaze na nastavu te da žele sudjelovati u aktivnostima (Bognar i Matijević, 2002). U rezultatima istraživanja samo je jedan od sudionika opisao i potvrdio da je imao pozitivne i ugodne osjećaje tijekom predavanja, dok ostala tri sudionika nisu, što može značiti da nije bila ostvarena pozitivna klima tijekom predavanja.

Od sudionika je bilo zatraženo da podijele jednu situaciju u kojoj su se osjećali ugodno i jednu u kojoj su se osjećali neugodno. Kroz njihove primjere situacija stvorile su se četiri dimenzije odgovora: prisutnost pozitivnih i prisutnost negativnih emocija u situacijama te odsutnost pozitivnih i odsutnost negativnih situacija koje stvaraju iste takve emocije u zatvorenicima. Tri sudionika su ispričala različite situacije u kojima su se osjećali pozitivno:

„Da, kad sam vidio plod svog rada. Dok počnete raditi to je jedan komad drveta i kako ga sve više i više oblikujete i kad je on gotov, kad ga završite i kad ste ga već unaprijed radili za neku dragu osobu, naprosto kad je to gotovo, naprosto neki ponos se prelije kroz vas i ponosan ste na samog sebe.“ (SU1)

„Ima ih, ima.. Ima baš, ima dosta evo sad ću ti reć. Bilo kad sam ti polago što se tiče za kuhara i tako i onda sam, pitali me da ja sam odaberem svoj maturalski rad i što sam ti ja odabro? Odabro sam ti radit biftek.. biftek.. i što je, onda se moralo zatvorenicima osigurati trening za maturalski rad prije izvođenja maturalskog rada. Tako da na osnovu mene se pojelo jedno 15kg bifteka, nema biftek znači, 15 kila bifteka je na osnovu mene povučeno, država platila 15 kila

bifteka jer kao on budala zagorio mu, čovjek bacio uzeo komad drugog mesa, čovjek uči se, proba, bogati. Od 15 kila ja pojeo dvije kile, ovo ostalo ko zna di je i završilo. (smijeh)“ (SU2)

„To su bile uglavnom, ne nešto sad posebno, al to su bili i ti profesori su isto fora, jedan je bio u biti fora, znali smo i tih fora pa je bilo, kak da kažem, čovjek je razumio neke stvari, imo je osjećaj za jednostavno nas tamo što smo bili, ne. Jako dobar je bio, imo je, svi su ga i voljeli moram priznat, ne (...) Al baš kažem, bio je strašan i moram priznat kod njega sam uvijek, baš smo ono išli ono, trajalo je kratko, ne znam dal je to, dal sam išo jedno desetak puta kod njega, ma ne znam ni tolko da sam bio, al bio je fora, moram priznat. Imo je osjećaj za nas i točno je ono, znači on je znao i ono kad je grubo neš reko, to je bilo na dobar način rečeno, ne znam kak da objasnim ono. Imao je, jednostavno je imao. Za razliku od nekih koji baš i nemaju, nisu baš imali, ne samo ti profesori nego i ovak neki, nemaju osjećaj i onda je to, onda se to stvara malo kak bi reko, čudno je to. Onda se sam ono gleda, da to.. nene, okej su, ti profesori su u principu svi okej, al jedan je bio taj baš poseban.“ (SU3)

Prema iskazu SU3 na nastavi spomenutog profesora je prevladavala pozitivna odgojno-obrazovna klima jer je sudionik imao pozitivne emocije tijekom njegovih predavanja i rado je išao na njih (Bognar i Matijević, 2002).

Samo jedan sudionik je imao iskustvo neugodnih emocija: *„Bilo je baš, kako je bilo... di je bila negativna.. (razmišljanje) Bio je kad smo baš išli, kad smo baš položili to za kuhara i to, baš jedan od tih, a od tih nekih u kaznionici tamo on tamo priča, priča, priča i onda kaže da oprostiš, „eto i to smo kaže skinili s glave i ku*** će oni koristiti to, to znamo i mi i oni“ kaže pro forma kaže zadovoljena i super, završio im je program i kaže. Znači oni uopće i ne vjeruju da bi to moglo nekome i pomoći, da je to neko shvatio ozbiljno i da je to neko, znači ni sa jedne strane se ni od zatvorenika ni sa njihove strane se to ne uzima baš ono ko ozbiljno, nego jel..“ (SU2), dok su ostala tri sudionika imala potpuno odsutnost situacija koje izazivaju negativne emocije: *„Ma ne mogu, ja konkretno nisam imo ništa. Ne mogu reć baš ni jednu, baš da mi je neugodno bilo iskustvo, ne mogu to.“ (SU3)**

„Nije ih bilo, nije ih bilo tako da..“ (SU4)

„Pa ne bi, što se tiče tih negativnih situacija nije ih bilo što se mene tiče. Zato što je zbilja bilo sve ono, u duhu profesionalnosti. I ja sam na neki način poštivao, vrednovao ljude koji su se trudili da nam prenesu svoje znanje kako bi to svoje znanje mi mogli koristiti. (...) Pa nisam zato što, eto, ja sam vodio jedan takav život, velim, bio sam 15 godina po izolacijama, bio sam jako, jako sam bio zločest u svoje vrijeme dok nisam, ajmo reći, spoznao smisao života i onda

sam imao jedan određeni autoritet tako da su se zatvorenici prema meni ponašali i pristojno i kad bi možda imali nešto za reći, to nisu učinili upravo da ne bi došlo do sukoba.“ (IS1).

Samo jedan sudionik koji je iskazao odsutnost negativnih emocija je također rekao da nije bilo niti situacija u kojima je osjećao pozitivne emocije: *„Pa ništa, sve je bilo nekako više ono.. kažem niti nekakvog stresa, ali niti nekih drugih stvari tako da, šta ja znam, mislim da sam bio u nekoj situaciji skroz ushićen nije toga bilo.“ (SU4).*

9.6. Preporuke i primjedbe o obrazovanju zatvorenika

Pitanje o preporukama za prilagođavanje obrazovanja u zatvoru zatvorenicima je bilo na samom kraju intervjua, no njihove primjedbe su se mogle izvući i iz drugih dijelova intervjua. Dvije su kategorije: preporuke općenito za obrazovanje zatvorenika i preporuke specifično za nastavu.

Preporuke i primjedbe koje su sudionici imali za obrazovanje zatvorenika općenito su: potreba za jačim motiviranjem zatvorenika, promjena sustava s ciljem povećanja ravnopravnosti sustava, omogućavanje pristupa visokom obrazovanju, bolja priprema za život nakon izlaska iz zatvora, više učenja o međuljudskim odnosima i nastavnici koji su osposobljeni za rad sa zatvorenicima.

Potreba za jačim motiviranjem zatvorenika: *„Fali motivacije, naročito kod, sad ajmo reć postoje, ajde, ja imam godina ne, ja drukčije sad.. dobro, bio sam ja i prije.. ali ajmo reć netko tko dođe s 20, 24, 25 godina ne.. (...) trebalo bi to malo, malo radit na tome jer mogućnosti zbilja jesu da se ljudi obrazuju u zatvoru i postoje mogućnosti i treba ih motivirat i u biti tu fali toga. (...) ali psiholog bi mogo recimo pokrenuti.. Ja se sjećam recimo da je imala ta kad sam ovak pričo s njom neke stvari, nekad mi je ukazala na neke stvari, baš je ono, a ona je to pogodila ne. Sad kak da kažem, jel mora bit ta osoba toliko stručna toliko znat, jel teške su to situacije osoba, to se sve radi mora znači od pritvora krenut, ne od zatvora.“ (SU3)*

U navedenom iskazu sudionika možemo uočiti i izražavanje potrebe da motiviranje krene odmah od dolaska u pritvor što se može poistovjetiti sa autoricom Kranjčević(2014) koja govori kako je potrebno sa socijalnim metodama i postupcima krenuti prije nastupa izdržavanja kazne, a onda ih intenzivno provoditi tijekom izdržavanja kazne. Također govori da je potrebno provoditi ih i nakon izdržavanja kazne u svrhu bolje prilagodbe na uvjete izvan zatvora što potvrđuje i sljedeći prijedlog jednog od sudionika:

Bolja priprema za život nakon izlaska iz zatvora: „jedino što im može ovaj je to da ih bolje pripreme za to vani, al ovo drugo je sve bilo okej.“ (SU4).

Promjena sustava s ciljem povećanja ravnopravnosti sustava: „Ah, znači, to treba u sustavu neš mijenjat, neki, neko pravilo.. Ne znam kak glase ta pravila ali, ne znam koja su prava, postoje taj ZKP i KZO ono zakon o kaznenom postupku, znači to postoji i ono, ovo zatvorenik koja prava ima razumiješ, znači postoji i di ima pravo na obrazovanje, na sve to, postoji ne. Međutim kažem, taj zatvorski sustav neki puta zakaže ne znam zašto i sad jel, ne mogu doć do tih kak da kažem, takve informacije ne, zašto neko nešto ne može ili zašto nekom nešto zabranit ili ne dat mu. Ja to ne mogu odgovorit sada zašto je to tako, ne znam. Jednostavno ne znam. Ali recimo desi se, nas osam, četiri u sobi ne, jedan je napravi problem i nas tri ćemo snosit posljedice na primjer isto na neki način, nećemo moć nešto zbog tog četvrtog na primjer, ne. Znači već to treba, sad kak to mijenjat ja ne znam.“ (SU3)

Omogućavanje pristupa visokom obrazovanju: „Ali makar omogućiti čovjeku primjer ako hoće i fakultet, da ne moraš primjer plaćati suvo zlato za nešto znači za nešto što ne bi trebo plaćati ti primjer plaćaš i tako.(...) Pa htio bi reć da bi trebalo ono što sam baš spomenio i maloprije, da omogućiti ljudima baš ono školovanje znači i ozbiljnije“ (SU2)

Više učenja o međuljudskim odnosima: „pa smatram kad bi se uvelo, ovaj obrazovanje kako bi reko ali drukčiji način obrazovanja u zatvorski sustav da bi to jako bilo bolje kad bi se uvelo i obrazovanje, nešto da se uče ljude odnose jedan prema drugome ili tako nešto,“ (SU2)

Nastavnici koji su posebno osposobljeni za rad sa zatvorenicima: „al velim općenito školovanje bi dobro i utjecalo, al kad bi se to malo ozbiljnije i kad bi bilo to na višoj razini. Oću reći da kad bi zatvorenike učili ljudi koji su za to osposobljeni i koji su, ne znam kako bi reko.“ (SU2)

Kod preporuka za nastavu, sudionici preporučuju da se uvede više primjera u praksi: „A treba malo više za neke stvari naučiti, treba više ono konkretnih primjera iz života, iz prakse konkretnih primjera jer neke stvari primjer, što čita u knjigi to ajmo reć nemoš izvest i u praksi ili nešto ovako.“ (SU2) te da se za potrebe obrazovanja osiguraju kvalitetni materijali: „Tako da, ako ti hoćeš nekoga naučit nešto, prvo moraš mu osigurat alat koji se globalno koristi za to, a ne da kupiš neki alat čisto da bi pokrio neku normu.“ (SU4).

9.7. Dodatne relevantne informacije o obrazovanju u zatvoru

Izvan onoga što je unaprijed bilo isplanirano istražiti i saznati, tijekom četiri provedena intervjua pojavile su se još neke zanimljivosti i relevantna iskustva sudionika koja su povezana sa obrazovanjem u zatvoru. Jedno od njih je dobra povezanost obrazovnog sustava unutar zatvora odnosno kaznionica što je vrlo važno prilikom premještaja zatvorenika iz jedne u drugu kaznionicu ili zatvor: „*manje-više u svim tim kaznionicama se naobrazba sličnih karaktera se vrši, recimo informatičke radionice ima u svim tim zatvorima tako da i ovo što se tiče škola, škola za kuhare, za keramičare i tako to manje-više isto ima u svim zatvorima. Tako da ti programi recimo ja sam bio u Lepoglavi pa sam prebačen u Glinu i programi koji su se provodili u Lepoglavi se može nastaviti i u Glini.*“ (SU1). Premještaj zatvorenika se vrši na temelju prijedloga upravitelja, a o istom se odlučuje rješenjem Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav i probaciju (Priručnik, 2018). Osim toga, u zatvoru predaju „vanjski“ profesori odnosno strukovni učitelji, a ponekad i djelatnici kaznionice: „*Pa ponekad dođu izvana profesori, a ponekad profesori koji su djelatnici kaznionice. Recimo ti strukovni učitelji koji su recimo ili referenti koji su, ima koji su završili školu recimo za to područje i onda oni predavaju, osim što je referent predaje taj predmet, taj program školovanja jel, zavisi.*“ (SU1) što je vidljivo i iz članka 4 Pravilnika o osnovnoj i strukovnoj izobrazbi zatvorenika (NN 113/02) koji govori da obrazovanje zatvorenika u kaznionici provode državni službenici zatvorskog sustava ili vanjski suradnici i oni moraju ispunjavati uvjete propisane Zakonom o osnovnom školstvu, Zakonom o srednjem školstvu i pratećim propisima. Jedan sudionik istraživanja je ispričao svoje iskustvo o tome kako je zamijetio razlike između te dvije vrste profesora:

„*Je, bili su, bili su. Znači primjer i te malo ozbiljnije struke, kuhanje i to onda su bili profesori iz vani ti, to su većinom bili profesori iz pučkih veleučilišta i tako, ne znam jel to Varaždin ili ondje tako negdje. A to je bilo što se tiče ozbiljnije i to tako nešto. Al ovo vam je sve drugo bilo kako bi vam reko, kad čovjek sa dva razreda osnovne škole vam priča o atomskoj fizici i cijepanju atoma, koji je čitav život vidio sikiru, što se tiče cijepanja on je jedino vidio sikiru, a o atomima čovjek čita i on ne vjeruje i ono što on čita i on se čudi onom što i on čita.*“ (SU2)

„*Pa na neki način po načinu govora, na primjer s ovim unutrašnjima što predaju, ljudi non stop gledaju na sat, gleda kad će, hoće što prije završiti.*“ (SU2),

Dok iskustvo drugog ispitanika govori kako nema razlike između profesora: „*Pa manje-više ne, zato što oni svi nekako rade, svi rade, imaju a očito imaju to životno iskustvo ne, tako da nisu novi u tome, a osim toga svi oni s obzirom da imaju pomoć samih računala, da je manje-više sad to sve modernizirano onda im nije neki problem to objašnjavati, tumačiti i*

zatvorenicima nekako usaditi da to, na najlakši način, kako bi mi to nekako se spoznalo, jel.“ (SUI).

U preporukama komiteta ministara vijeća Europe državama članicama (1990) se može pronaći i preporuka da stručnjaci koji su uključeni u obrazovanje zatvorenika trebaju imati minimalne kvalifikacije poput profesora koji predaju u drugim obrazovnim ustanovama, također napominje se kako je obrazovanje unutar zatvora specifično te da je potrebno pružiti stručnjacima koji obrazuju zatvorenike vrijeme da se dodatno educiraju za obrazovanje takve specifične populacije.²⁴

Prema ovom posljednjem poglavlju možemo zaključiti da je obrazovanje zatvorenika zaista jedan fenomen koji obuhvaća široki spektar. Iako se ovim radom pokušalo odgovoriti na sedam istraživačkih pitanja, kroz intervjuje sa sudionicima pojavljivale su se dodatne teme koje nisu obuhvaćene unaprijed postavljenim istraživačkim pitanjima. Te dodatne teme sadržane u ovom poglavlju mogu poslužiti kao vodilja za neki novi istraživački rad. Pitanja koja se otvaraju su: Kakve su mogućnosti nastavka obrazovanja prilikom prijelaza iz jedne kaznionice u drugu i postoje li razlike u provođenju obrazovanja u zatvoru od strane državnih službenika zatvorskog sustava i od strane vanjskih suradnika?

²⁴https://www.epea.org/wp-content/uploads/Education_In_Prison.pdf

10. ZAKLJUČAK

Obrazovanje u zatvoru provode državni službenici zatvorskog sustava ili vanjski suradnici, njihov zadatak je motivirati zatvorenike za obrazovanje u zatvoru jer tek ako su zbilja motivirani obrazovanje može donijeti potrebne promjene. Zadaća zatvorskog sustava je motivirati zatvorenike, a svrha obrazovanja zatvorenika je smanjiti recidivizam i pomoći zatvorenicima da žive život u skladu sa pravilima i normama društva nakon izlaska iz zatvora.

Zadatak ovog rada bio je ispitati iskustva bivših zatvorenika sa obrazovanjem u zatvoru i odgovoriti na temeljno istraživačko pitanje, odnosno saznati što ih je motiviralo za uključenje u obrazovanje i kakvi su njihovi stavovi o kvaliteti provođenja obrazovnog procesa u zatvoru.

Motivacija za sudjelovanje u obrazovanju tijekom boravka u zatvoru kod dvojice sudionika je bila isključivo unutarnja, željeli su višak vremena koji su imali u zatvoru iskoristiti na što bolji način i tako utjecati na poboljšanje sebe. Za razliku od njih jedan je sudionik krenuo u obrazovanje potaknut vanjskom motiviranošću odnosno jer se nadao da bi mu sudjelovanje u obrazovanju moglo pomoći prilikom donošenja odluka od strane zatvorskog sustava o njegovom izdržavanju kazne, no kasnije je shvatio kako mu sudjelovanje u obrazovanju pomaže psihološki izdržati vrijeme trajanja kazne te je zbog toga i nastavio. Četvrti ispitanik nije imao nikakvu unutarnju motiviranost za sudjelovanje u obrazovanju već se na obrazovanje odlučio jer su njegovi prijatelji također pohađali određeni tečaj. O motiviranosti od strane zatvorskog sustava samo se jedan sudionik istraživanja izjasnio kako je zaista bio uvelike motiviran različitim pogodnostima koje mu je zatvorski sustav pružao zbog toga što je bio uključen u obrazovanje. No ostala trojica sudionika nisu imala slična iskustva i smatraju da zatvorski sustav ne pruža nikakve pogodnosti za zatvorenike koji sudjeluju u obrazovanju, a trebao bi. Stoga su kao prijedlog onoga što bi ih moglo motivirati, a u moći je zatvorskog sustava spomenuli već navedene pogodnosti, jače motiviranje od strane psihologa i veću ozbiljnost u radu službenika.

Obrazovanje je za sudionike istraživanja bilo korisno utoliko što su si skratili vrijeme provedeno u zatvoru i provodili ga smislenije, radili na sebi, osposobili se za određena zanimanja kako bi mogli raditi nakon izlaska iz zatvora i kako bi psihički lakše podnijeli boravak u zatvoru. No ipak dva sudionika smatraju da se u njihovom životu ništa nije promijenilo nakon boravka u zatvoru, dok druga dva ispitanika uviđaju promjene u vokabularu i pogledu na život i svijet.

Prema sudionicima istraživanja gradivo je bilo u potpunosti prilagođeno njihovim potrebama i mogućnostima. Također, odmah prilikom započinjanja obrazovanja sudionicima su podijeljene knjige odnosno brošure sa sadržajima potrebnim za određeno obrazovanje i one su im bile konstantno dostupne, tri sudionika nisu izrazili potrebu za dodatnim materijalima dok je jedan rekao kako smatra da bi obrazovanje uz dostupnost interneta bilo puno kvalitetnije.

U opisima komunikacije i odnosa sa profesorima ne mogu se pronaći negativna iskustva, komunikacija je opisana kao pristojna, profesionalna i standardna, a cjelokupan odnos je opisan uglavnom kao korektan, vrijedan, koristan, ljubazan i sadrži humor. Jedan sudionik je pobliže objasnio kako mu profesori uvijek odgovaraju na njegova pitanja bilo tijekom ili izvan nastave. Odgojno-obrazovnu klimu je samo jedan sudionik opisao kao ugodnu i toplu, dok su ostali sudionici imali neutralne osjećaje tijekom predavanja. Za atmosferu između zatvorenika tijekom pohađanja obrazovanja sudionici su rekli da je bila duhovita, da su poštivali jedni druge, atmosfera je ponekad bila i ozbiljna, a jedan ispitanik je podijelio i iskustvo zadirkivanja između zatvorenika.

Vrlo važni rezultati rada se nalaze na samom kraju, a to su preporuke i primjedbe sudionika. Dakle, istraživanje je pokazalo da postoji potreba za jačom motivacijom zatvorenika, potreba za promjenom sustava u svrhu povećanja ravnopravnosti, bolja priprema zatvorenika za život nakon izlaska iz zatvora, sudionici smatraju i da je potrebno više učenja o međuljudskim odnosima i više nastavnika koji su posebno osposobljeni za rad sa zatvorenicima, a osim toga sudionici smatraju i da se pristup visokom obrazovanju treba omogućiti većem broju zatvorenika. Također, rezultati istraživanja su pokazali da je potrebno više primjera u praksi tijekom predavanja i da je potrebno osigurati kvalitetan materijal za rad tijekom osposobljavanja za različita zanimanja.

Rezultati ovog istraživanja su otvorili mnoga dodatna pitanja i prijedloge za buduća istraživanja. Bilo bi dobro istražiti koje su realne mogućnosti zatvorskog sustava za veće motiviranje zatvorenika za obrazovanje, a isto tako bilo bi od velike koristi istražiti koje kompetencije posjeduju vanjski suradnici i državni službenici zatvorskog sustava koji provode obrazovanje u zatvoru i usporediti sa specifičnim kompetencijama koje su potrebne za rad sa zatvorenicima.

11. LITERATURA

1. Aćimović, D. M. (2013). Implementacija i evaluacija grupnih formi rada sa osuđenima–studija novosadskog slučaja. *Andragoške studije*, 2, 137-148.
2. Andrilović, V., Matijević, M., Pastuović, N., Špan, M., & Pongrac, S. (1985). *Andragogija*. Školska knjiga.
3. Antić, S. (2000). *Rječnik suvremenog obrazovanja: obrazovanje u trendu 21 stoljeća*. Hrvatski pedagoško-književni zbor.
4. Babić, V., Josipović, M., Tomašević, G. (2006). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 13, broj 2, str. 685-743. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/87649>
5. Barribal, K. L. i While, A. (1994). Collecting data using a semi – structured interview: a discussion paper. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 328 – 335. Preuzeto s: https://www.academia.edu/7781492/Collecting_data_using_a_semi_structured_interview_a_discussion_paper
6. Beck, R.C. (2003): *Motivacija – teorija i načela*. Naklada Slap. Jastrebarsko
7. Bečić, E., & Vdović, M. Š. (2009). Međunarodne organizacije o obrazovanju odraslih. u: *Međunarodne organizacije o obrazovanju odraslih*. Agencija za obrazovanje odraslih.
8. Behan, C. (2014). Learning to escape: Prison education, rehabilitation and the potential for transformation. *Journal of Prison Education and Reentry*, 1(1), 20-31. Preuzeto s: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1148803.pdf>
9. Bezinović, P. (2010). *Samovrednovanje škola: Prva iskustva u osnovnim školama*. Agencija za odgoj i obrazovanje.
10. Bognar, L. i Matijević, M.(2002) *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga, 3.
11. Čiler, Ž. (2012). Koncept cjeloživotnog učenja u Švedskoj. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 16(1.(28)), 69-78. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/103417>
12. Coates, S. (2016). Unlocking potential: A review of education in prison. Preuzeto s: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/524013/education-review-report.pdf

13. Coley, R. J., & Barton, P. E. (2006). Locked Up and Locked Out: An Educational Perspective on the US Prison Population. Policy Information Report. *Educational Testing Service*.
14. Costelloe, A. (2003). *Third level education in Irish prisons: Who participates and why?* (Doctoral dissertation, The Open University). Preuzeto s: <http://oro.open.ac.uk/63999/1/27532740.pdf>
15. Costelloe, A., Langelid, T., & Wilson, A. (2012). *Survey on prison education and training in Europe*. Final report. Birmingham: GHK Consulting. Preuzeto s: <https://www.epea.org/wp-content/uploads/Hawley-Jo-et-al-for-EU-Prison-Education-and-Training-in-Europe-Survey-2012.pdf>
16. Davis, L. M., Bozick, R., Steele, J. L., Saunders, J., & Miles, J. N. (2013). *Evaluating the effectiveness of correctional education: A meta-analysis of programs that provide education to incarcerated adults*. Rand Corporation. Preuzeto s: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR266.html
17. Domović, Ž., Anić, Š., & Klaić, N. (1998). *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*. Sani-Plus.
18. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda : Rim, 4. studenoga 1950. / [prijevod Josip Kregar, Dubravka Šimonović]. Zagreb : Odjel za ljudska prava Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, 1996.
19. Foršek, P. (2014). *Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj: pregled dosadašnjih istraživanja* (Doctoral dissertation). Preuzeto s: <https://core.ac.uk/download/pdf/299369871.pdf>
20. Gathright, G. (1999). Conflict management in prison: An educator's perspective. *Journal of Correctional Education*, 50, 142–147. Preuzeto s: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:702625/FULLTEXT01.pdf>
21. Glasser, W. (1994.), *Kvalitetna škola*, Zagreb: Educa.
22. Hrvatske, V. R. (2016). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu. Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>
23. Hrvatske, V. R. (2018). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2017. godinu. Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>

24. Ilijić, Lj., Pavićević, O., Glomazić, H. (2016.) Potrebe i mogućnosti obrazovanja osuđenika u: *Andragoške studije*. 11: 75-93.
25. Jaeckle, S. (2006.), *Managing Yourself and Your Learning*. In: Bruce, T. (eds.), *Early Childhood*. London, Thousand Oakes, New Delhi: SAGE Publications, 1-10.
26. Jelavić, F. (2008). *Didaktika*. Naklada slap.
27. Jovanić, G., i Petrović, V. (2017). Potrebe, praksa i efektivnost obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja osuđenih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(2), 199–221. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/320168920_The_needs_practice_and_effectiveness_of_education_and_professional_training_of_convicts/fulltext/59d23ad60f7e9b4fd7fc7fad/The-needs-practice-and-effectiveness-of-education-and-professional-training-of-convicts.pdf
28. Klapan, A. (2004). *Teme iz andragogije*. Anita Klapan (Vlastita naklada).
29. Knežević, M. (2008) *Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji)*. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad
30. Kosmidou, A. (2011). Education behind bars: The case of Sweden. *Andragoške studije*, (1), 119-133. Preuzeto s: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:DNwdGVG8e7sJ:www.as.edu.rs/pdf/articles/50+&cd=1&hl=hr&ct=clnk&gl=hr>
31. Kranjčević, V. (2014). *Odgojno-obrazovni rad s odraslim osobama u penalnim ustanovama* (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Pedagogy.). Preuzeto s: <https://repozitorij.unios.hr/islandora/object/ffos%3A918>
32. Lavrnja, I. (1996). *Poglavlja iz didaktike*. Pedagoški fakultet, Odsjek za pedagogiju.
33. Macanović, N., & Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: Europski defendologija centar.
34. Mejovšek, M. (2013). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
35. Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*. Zagreb: Edip.
36. Miller, W. R., & Rollnick, S. (2012). *Motivational interviewing: Helping people change*. Guilford press.
37. Ministarstvo pravde Republike Srbije. (2013). Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Preuzeto s: http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/Godisnji_izvestaj_UIKS-a_za_2013.pdf

38. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav (2012) Provedba projekta resocijalizacije u upravi za zatvorski sustav. Regionalna edukacija, Virovitica.
39. Ministry of Education and Research, (2009/10), Structures of education and training systems in Europe/Sweden. Preuzeto s: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_SE_EN.pdf
40. Mohammed, H., & Mohamed, W. A. W. (2015). Reducing recidivism rates through vocational education and training. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 204, 272-276.
41. National Agency for Education, (2000), Lifelong learning and lifewide learning in Sweden Making lifelong learning reality. Preuzeto s: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/report08/reality_en.pdf
42. Odović, G., Žunić-Pavlović, V., & Jovanić, G. (2014). Profesionalno osposobljavanje kao faktor rehabilitacije osuđenih lica. Zbornik radova, *III Međunarodna naučna konferencija „Specijalna edukacija i rehabilitacija – Odrasle osobe sa invaliditetom”* (str. 353–366). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
43. Pastuović, N. (2010). Odgoj odraslih. *Andragoški glasnik*, 14(1), 7-20.
44. Potkonjak, N., & Šimleša, P. (Eds.). (1989). *Pedagoška enciklopedija*. Kn. 2. M-Ž. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
45. Pravilnik o osnovnoj i strukovnoj izobrazbi zatvorenika. Narodne novine 113/02. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_09_113_1834.html
46. Pravilnik o radu i strukovnoj izobrazbi, popisu i opisu radnih mjesta zatvorenika te naknadi za rad i nagradi. Narodne novine 12/16. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2016_02_12_301.html
47. Priručnik za zatvorenike, ministarstvo pravosuđa: uprava za zatvorski sustav i probaciju, 2018. preuzeto s: <https://gov.hr/moja-uprava/pravna-drzava-i-sigurnost/pravna-zastita/izvrsavanje-kazne-zatvora/1711>
48. Reeve, J. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija* (4. izdanje). Jastrebarsko: Naklada Slap.
49. Roberts, C., Thomson, S. B. (2002.), Naš je program kvalitete neuspješan. U: Senge i dr. (ur.), *Peta disciplina u praksi*, Zagreb: Mozaik knjiga, 351-357.
50. Samolovčev, B., & Muradbegović, H. (1979). *Opšta andragogija*. IRO" Veselin Masleša", OO Izdavačka djelatnost.

51. Šeparović, Z. (2003). *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*. Pravni fakultet, poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti.
52. Tomašević, G. (2010). Zbirka međunarodnih dokumenata o izvršavanju kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 497-500. Preuzeto s: https://www.pravo.unizg.hr/hljcpp/2010._godina/vol._17_-_12010/zbirka
53. Tewksbury, R. and Stengel, K. M. (2006). Assessing correctional education programs: The students' perspective. *Journal of Correctional Education*, 57, 13–5. Preuzeto s: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.516.4643&rep=rep1&type=pdf>
54. Vijeće Europe. Priručnik za obuku o dodatnim sposobnostima zatvorskih službenika sa operativnim procedurama. Preuzeto s: <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171353/Prirucnik+za+obuku+o+dodatnim+sposobnostima+zatvorskih+sluzbenika+sa+operativnim+procedurama.pdf/b075b71d-56ab-4b87-b687-c08d7e76fd0a>
55. Vlada Republike Hrvatske (2017). Izvršavanje kazne zatvora. Preuzeto s: <https://gov.hr/moja-uprava/pravna-drzava-i-sigurnost/pravna-zastita/izvršavanje-kazne-zatvora/1711>
56. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. Narodne novine, NN, 150/13. Preuzeto s: <https://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora>
57. Zakon o obrazovanju odraslih, Narodne novine 17/07, 107/07, 24/10. Preuzeto s: <https://www.zakon.hr/z/384/Zakon-o-obrazovanju-odraslih>
58. Zećirević, E. (2013) Teorije pomaganja u penalnom sustavu. *Andragoški glasnik*, 17(1),49-64. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/104944>
59. Zvonarević, M. (1976). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
60. The Committee of Ministers of the Council of Europe (1990). *Education in prison*. Report on education in prison. Strasbourg. Preuzeto s: https://www.epea.org/wp-content/uploads/Education_In_Prison.pdf
61. The Swedish National Council for Crime Prevention (2015). *Work, education and treatment in Swedish prisons. A study on occupational activities for inmates*. Preuzeto s: <https://www.bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2015-11-17-work-education-and-treatment-in-swedish-prisons.html>

12. PRILOZI

12.1. Protokol intervjua

UVODNA PITANJA

- Koliko godina imate?
- Koliko ste godina proveli u zatvoru?
- Od koje do koje godine ste bili u zatvoru?
- S kojom razinom obrazovanja ste došli u zatvor?

OPĆE INFORMACIJE O OBRAZOVANJU U ZATVORU

- Na koji način ste bili informirani o obrazovanju u zatvoru?
- Kakvi su vam oblici obrazovanja u zatvoru bili ponuđeni? (srednjoškolski. tečajevi, radionice, - upisano u radnu knjižicu)
- U kojem obliku obrazovanja ste tijekom boravka u zatvoru bili uključeni?
- Koliko je trajalo vaše obrazovanje tijekom boravka u zatvoru?
- Koliko su se često odvijala predavanja?
- Koliko je trajalo jedno predavanje?

MOTIVACIJA

- Što vas je motiviralo da se uključite u obrazovanje tijekom boravka u zatvoru?
- Što vas je motiviralo da dovršite obrazovanje započeto u zatvoru?
- Kako mislite da vas je zatvorski sustav mogao dodatno motivirati za obrazovanje u zatvoru?
- Osim zatvorskog sustava, što vas je još moglo dodatno motivirati?

KORISNOST

- Smatrate li da je obrazovanje tijekom boravka u zatvoru bilo korisno za vas? Zbog čega?
- Smatrate li da je obrazovanje zatvorenika korisno za društvo u cijelosti? Zbog čega?
- Je li se nešto u Vašem životu promijenilo nakon obrazovanja u zatvoru? Objasnite.

DIDAKTIČKO METODIČKE ODREDNICE

- Molim Vas opišite mi jedan tipičan nastavni sat?
- Na koji način Vas je profesor informirao o tome što ćete učiti taj dan? - to nam govori ishode učenje

- Sadržaj koji vam je profesor prezentirao mogli ste pratiti normalno, ili smatrate da vam je bio težak ili prelagan?
- Opišite mi na koji način Vam je profesor objašnjavao sadržaj.
- Je li profesor koristio neke druge metode osim svog govora tijekom poučavanja? Ako da, opišite.
- Jeste li ikada radili u paru ili grupi tijekom nastave? Ako da, opišite kako je to izgledalo?
- Navedite mi koje ste sve materijale koristili tijekom obrazovanja u zatvoru.
- U kojoj mjeri su vam bili dostupni ti materijali?
- Smatrate li da su vam bili potrebni dodatni materijali izvan onih koji su vam bili dostupni? Koji?
- Jeste li dobivali povratnu informaciju za svoj rad? Ako da, na koji način ste dobivali povratnu informaciju o svom radu?

ODGOJNO-OBRAZOVNA KLIMA

- Opišite mi na koji način je profesor komunicirao sa Vama i Vašim kolegama (ostalim polaznicima obrazovanja) tijekom predavanja (tijekom objašnjavanja gradiva, tijekom ponavljanja, ispita, vježbe).
- Opišite kako je izgledala komunikacija između Vas i Vaših kolega tijekom predavanja.
- Možete li se prisjetiti i opisati mi kakva je neverbalna komunikacija prevladavala tijekom predavanja? (od strane profesora, ostalih kolega i vas)
- Opišite mi kakav ste odnos imali sa profesorom.
- Opišite mi kakav ste odnos imali sa kolegama tijekom predavanja.
- Opišite mi kakvi su osjećaji prevladavali u vama tijekom predavanja.
- Zbog čega smatrate da su se javljali takvi osjećaji? (Opišite mi razlog zašto su se javljali ti osjećaji?)
- Možete li mi opisati jednu situaciju u kojoj su prevladavale pozitivne emocije u vama tijekom predavanja?
- Možete li mi opisati jednu situaciju u kojoj su prevladavale negativne emocije u vama tijekom predavanja?

ZAKLJUČNO

- Što smatrate da bi se trebalo promijeniti u provođenju obrazovanja u zatvoru kako bi se ono više prilagodilo zatvorenicima?

- Želite li podijeliti još nešto što smatrate da nismo obuhvatili sa pitanjima do sada a tiče se obrazovanja u zatvoru?

12.2. Kodno stablo

KOD	PODRUČJE	KATEGORIJA	DIMENZIJA
Opće info o obrazovanju	Informiranje o obrazovanju		Putem brošura i letaka
			Tijekom razgovora sa stručnom službom
			Kroz pojedinačni program tretmana zatvorenika
			Putem oglasne ploče
			Usmenim putem u komunikaciji sa zatvorenicima
	Ponudeno obrazovanje	Formalno	Srednja škola
			Osposobljavanje za različita zanimanja
	Pohađano obrazovanje	Formalno	Srednja škola
			Osposobljavanje za različita zanimanja
	Vremensko trajanje	Trajanje cjelokupnog obrazovanja zatvorenika	Do šest mjeseci
			Do pet godina
			Više od pet godina
		Trajanje pojedinog tečaja	Jedno predavanje
			Mjesec dana
			Dva mjeseca
			Četiri mjeseca
			Šest mjeseci
	Trajanje jednog predavanja	Do dva sata	
		Pet do šest sati	
	Učestalost predavanja		Svaki dan osim subote i nedjelje
Dva do tri puta tjedno			
Motivacija	Motivacija za uključivanje u obrazovanje u zatvoru	Vremenska dimenzija	Višak slobodnog vremena
			Korisno trošenje vremena
		Socijalna dimenzija	Društvo
			Psihološka dimenzija
		Radi boljeg dojma drugih o njima	
		Odmak od negativnosti	
	Motivacija za dovršavanje obrazovanja		Nije bila potrebna
			Želja za učenjem
			Korist nakon izlaska na slobodu
			Ostavljanje traga iza sebe
		Upornost	
		Određene pogodnosti	

	Motivacija od strane zatvorskog sustava	Prisutne motivacije od zatvorskog sustava	Potpuna odsutnost pogodnosti	
		Predložene motivacije od zatvorskog sustava	Motiviranje od strane psihologa	
			Pogodnosti	
	Dodatne motivacije		Ozbiljnost u radu službenika	
Korisnost	Osobna korist		Bliske osobe	
			Osjećaj veće vrijednosti	
			Posao/hobi	
	Korist za društvo		Psihološka pomoć	
			Otkrivanje talenta	
			Resocijalizacija zatvorenika	
	Promjene u životu		Obrazovanost osobe	
			Relativna korist	
			Vokabular	
			Diploma	
Didaktičko-metodičke odrednice	Materijali	Korišteni materijali	Pogled na život i svijet	
			Neznačajne promjene	
			Bilježnice	
		Dostupnost materijala	Udžbenik (brošura)	
			Računalo	
			Konstantna dostupnost	
	Dodatna potreba za materijalima		Omogućeno od strane profesora na početku obrazovanja	
			Ne postoji potreba	
			Internet	
	Metode poučavanja	Rad u grupi		Rad u manjim grupama
				Grupe od četiri osobe
				Rad u grupama na terenu
		Korišteni materijali tijekom poučavanja		Knjiga
				Stalci
				Projektor
				Monitori
		Opis poučavanja		Grafoskop
				Standardno (kao u redovnom obrazovanju)
				Prilagođeno polaznicima
Usmeno predavanje o sadržaju				
Propitivanje u svrhu ponavljanja gradiva				
Povratna informacija		Praktičan rad uz objašnjavanje		
		Potkrepljivanje sadržaja snimkama		
		Pohvale		
		Korekcije		
			U svrhu ocjenjivanja	
			Na samostalne radove	

	Praćenje sadržaja		Primjereno polaznicima
			Pojednostavljeno
	Informiranje o ishodima učenja		Putem udžbenika
			Usmeno od profesora na kraju predavanja
Odgojno-obrazovna klima	Verbalna komunikacija	Komunikacija s profesorom	Profesionalna
			Pristojna
			Standardna (kao u regularnom obrazovanju)
		Komunikacija s kolegama	Zadirkivanja
			Humoristična
			Ozbiljna
	Standardna		
	Neverbalna komunikacija	Sa strane profesora	Smirenost
			Govor tijela umoran
			Standardno
		Sa strane zatvorenika	Povišeni tonovi
			Govor tijela umoran
			Dobra neverbalna komunikacija između zatvorenika
	Odnosi	Odnos s profesorom	Vrijedan
			Koristan
			Korektan
			Ljubazan
			Zezancija
			Standardan
		Odnos s kolegama	Služben
Opušten			
Pristupačan			
Dobar			
Emocije	Osjećaji tijekom predavanja	Humorističan	
		Standardan	
		Pozitivni	
		Topli	
		Osjećaj veće vrijednosti	
		Neutralni	
	Primjeri emocija u određenim situacijama	Povezani sa trenutnim mislima osobe	
		Standardni	
		Prisutne pozitivne emocije-osjećaj posebnosti, ponosa, ispunjenosti, zadovoljstvo profesorovim ponašanjem	
		Prisutne negativne emocije – nezadovoljstvo olakim shvaćanjem obrazovanja od strane profesora	
			Odsutnost pozitivnih emocija

			Odsutnost negativnih emocija
Preporuke i primjedbe	Općenito za obrazovanje		Potreba za jačim motiviranjem
			Promjena sustava s ciljem povećanja ravnopravnosti sustava
			Omogućavanje pristupa visokom obrazovanju
			Bolja priprema za život nakon izlaska iz zatvora
	Specifično za nastavu		Učenje o međuljudskim odnosima
			Nastavnici koji su posebno osposobljeni za rad sa zatvorenicima
			Više primjera u praksi
			Osiguravanje kvalitetnih materijala